

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎี ข้อมูลต่าง ๆ จากเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ในการดำเนินการวิจัย การพัฒนาการเรียนรู้อัตนศึกษาการทอผ้าโดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดต้นตาล สำนักเขตพื้นที่การศึกษาสระบุรี เขต 1 ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอการศึกษา ดังสาระโดยละเอียดดังต่อไปนี้

1. บริบทชุมชนโรงเรียนวัดต้นตาล
2. กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานพื้นฐานอาชีพและเทคโนโลยี
3. การเรียนรู้อัตนศึกษาการทอผ้า
4. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน
5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

บริบทชุมชนโรงเรียนวัดต้นตาล

1. ข้อมูลตำบลต้นตาล
 - 1.1 ประวัติความเป็นมา

เป็นชุมชนที่ได้ถูกกวาดต้อนมาจากทางภาคเหนือของประเทศไทย ชาวบ้านเป็นกลุ่มชน ชาวไท-ยวน ที่สืบทอดเชื้อสายมาจากบรรพชนของชาวเชียงแสน ซึ่งขณะนั้นเป็นเมืองหนึ่งของอาณาจักรล้านนา ได้มาตั้งรกรากอยู่ที่เมืองสระบุรีตั้งแต่ประมาณปี 2347 ในบริเวณลุ่มแม่น้ำ ป่าสักในปัจจุบันคนไทยล้านนาหรือที่เรียกว่า"ไท-ยวน"มีประมาณร้อยละ 80 ของพื้นที่วัฒนธรรมประเพณีและภาษาพูดการแต่งกายจะคล้ายกับคนทางเหนือจะมีการจัดงานประเพณีไท-ยวนประมาณเดือนเมษายนของทุกปี

1.2 อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลห้วยบง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี
ทิศใต้ ติดต่อกับ เขตเทศบาลตำบลสวนดอกไม้ อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี
ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลดาวเรือง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี
ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลพระยาท อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี

1.3 จำนวนหมู่บ้านและประชากร

ตำบลต้นตาล มี 8 หมู่บ้าน มีประชากร 1,484 คน

1.4 อาชีพและกลุ่มอาชีพที่สำคัญ

1.4.1 อาชีพ

- 1) อาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา
- 2) อาชีพเสริม ได้แก่ ปลุกผักสวนครัวและเลี้ยงสัตว์
- 3) อาชีพที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ทอผ้า ทำขนมกง

1.4.2 กลุ่มอาชีพ

- 1) กลุ่มทอผ้าต้นตาล
- 2) กลุ่มสตรีงานประดิษฐ์ (ทำตุ๊กตาจากเปลือกข้าวโพด)
- 3) กลุ่มทำขนมกง
- 4) กลุ่มผู้เลี้ยงปลากระชังในแม่น้ำป่าสัก

(องค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล-พระยาทศ, 2550)

2. ข้อมูลสถานศึกษา

2.1 โรงเรียนวัดต้นตาล (ต้นตาลประชาศษณ์)

2.1.1 สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสระบุรีเขต 1

2.1.2 ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านต้นตาล หมู่ 1 ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี

2.1.3 ประวัติพอสังเขป

โรงเรียนวัดต้นตาล ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2468 โดย รongอำมาตย์โทขุนนราภัยพิทักษ์โดยให้ชื่อว่าโรงเรียนประชาบาลตำบลต้นตาล 1 (วัดต้นตาล) ใช้ศาลาการเปรียญของ วัดต้นตาล เป็นสถานที่เล่าเรียนและจัดชั้นเรียนตั้งแต่ชั้นเตรียมประถม และประถม 1, 2, 3 ต่อมาปี พ.ศ. 2476 จึงได้จัดชั้นเรียนเพิ่มอีก 1 ชั้นคือชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ปัจจุบันโรงเรียนวัดต้นตาล ทำการสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปัจจุบันมีบุคลากรทางการศึกษาจำนวน 3 คน มีนักการภารโรง 1 คน และมีนักเรียนทั้งหมด 30 คน ระยะห่างจากที่ว่าการอำเภอเสนาให้ประมาณ 7 กิโลเมตร

2.1.4 แหล่งเรียนการภูมิปัญญาการทอผ้า ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 3 ตำบลต้นตาล อยู่ห่างจากโรงเรียนวัดต้นตาล ประมาณ 100 เมตร (โรงเรียนวัดต้นตาล, 2549 หน้า 1)

กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี

กรมวิชาการ (2546, หน้า 9-22) ได้จัดทำสาระการเรียนรู้กลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพและเทคโนโลยี ดังนี้

1. ความสำคัญ ธรรมชาติ ลักษณะเฉพาะ และวิสัยทัศน์การเรียนรู้

เป็นสาระการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับงานอาชีพและเทคโนโลยี มีทักษะการทำงาน ทักษะการจัดการ สามารถนำเทคโนโลยีสารสนเทศและเทคโนโลยีต่าง ๆ มาใช้ในการทำงานอย่างถูกต้อง เหมาะสม คุ่มค่าและมีคุณธรรม จริยธรรม

และค่านิยมพื้นฐาน ได้แก่ ความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด และอดทน อันจะนำไปสู่การให้ผู้เรียนสามารถช่วยเหลือตนเองและพึ่งตนเองได้ตามพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ร่วมมือและแข่งขันในระดับสากลในบริบทของสังคมไทย

เป็นสาระที่เน้นกระบวนการทำงานและการจัดการอย่างเป็นระบบ พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ มีทักษะการออกแบบงาน และการทำงานอย่างมีกลยุทธ์ โดยใช้กระบวนการเทคโนโลยีและเทคโนโลยีสารสนเทศ ตลอดจนนำเทคโนโลยีมาใช้และประยุกต์ใช้ในการทำงาน รวมทั้งการสร้างและพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือวิธีการใหม่ เน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและพลังงานอย่างประหยัดและคุ้มค่า เพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ดังกล่าว กลุ่มการงานอาชีพและเทคโนโลยีจึงกำหนดวิสัยทัศน์ การเรียนรู้ที่ยึดงานและการแก้ปัญหาเป็นสำคัญ บนพื้นฐานของการใช้หลักการและทฤษฎีเป็นหลัก ในการทำงานและแก้ปัญหา งานที่นำมาฝึกฝนเพื่อบรรลุวิสัยทัศน์ของกลุ่มนั้น เป็นงานเพื่อการดำรงชีวิตในครอบครัวและสังคมและงานเพื่อการประกอบอาชีพ ซึ่งงานทั้งสองประเภทนี้ เมื่อผู้เรียนได้รับการฝึกฝนตามกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มการงานอาชีพและเทคโนโลยีแล้ว ผู้เรียนจะได้รับการปลูกฝังและพัฒนาให้มีคุณภาพและคุณธรรม การเรียนรู้จากการทำงานและการแก้ปัญหาของกลุ่มการงานอาชีพและเทคโนโลยี จึงเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการบูรณาการ ความรู้ ทักษะ และความดีที่หลอมรวมกันจนก่อเกิดเป็นคุณลักษณะของผู้เรียนตามมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนด

สรุปได้ว่า ความสำคัญ ธรรมชาติ ลักษณะเฉพาะและวิสัยทัศน์การเรียนรู้ ของกลุ่มสาระการเรียนรู้กลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพและเทคโนโลยี ต้องจัดให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถ ความดี พัฒนาศักยภาพในการทำงาน พึ่งตนเอง และมีประสิทธิภาพในการทำงานเพื่อให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยการทำงานโดยการลงมือปฏิบัติจนทำให้เกิดความรู้และทักษะตามมาตรฐานการเรียนรู้

กลุ่มการงานอาชีพและเทคโนโลยี มุ่งพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวมเพื่อให้เป็นคนดีมีความรู้ความสามารถ โดยมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังนี้

1. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำรงชีวิตและครอบครัว การอาชีพเทคโนโลยี เทคโนโลยีสารสนเทศและเทคโนโลยีเพื่อการทำงานและอาชีพ
2. มีทักษะการทำงาน การประกอบอาชีพ การจัดการ การแสวงหาความรู้ เลือกใช้เทคโนโลยีและเทคโนโลยีสารสนเทศในการทำงาน สามารถทำงานอย่างมีกลยุทธ์ สร้างและพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือวิธีการใหม่ ๆ
3. มีความรับผิดชอบ ขยัน ซื่อสัตย์ อดทน รักการทำงาน ประหยัด อดออม ตรงต่อเวลา เอื้อเฟื้อเสียสละ และมีวินัยในการทำงาน เห็นคุณค่าความสำคัญของงานและอาชีพ

สุจริต ตระหนักถึงความสำคัญของสารสนเทศ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและพลังงาน

2. มาตรฐานการเรียนรู้สาระการเรียนรู้กลุ่มการงานอาชีพและเทคโนโลยี

สาระที่ 1 การดำรงชีวิตและครอบครัว

มาตรฐาน ง 1.1 เข้าใจ มีความคิดสร้างสรรค์ มีทักษะ มีคุณธรรม มีจิตสำนึกในการใช้พลังงาน ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในการทำงานเพื่อการดำรงชีวิตและครอบครัว ที่เกี่ยวกับงานบ้าน งานช่าง งานประดิษฐ์ และงานธุรกิจ

มาตรฐาน ง 1.2 มีทักษะ กระบวนการทำงาน และการจัดการ การทำงานเป็นกลุ่ม การแสวงหาความรู้ สามารถแก้ปัญหาในการทำงาน รักการทำงานและมีเจตคติที่ดีต่องาน

สาระที่ 2 อาชีพ

มาตรฐาน ง 2.1 เข้าใจทักษะ มีประสบการณ์ในการทำงานอาชีพสุจริต มีคุณธรรม มีเจตคติที่ดีต่องานอาชีพ และเห็นทางในการประกอบอาชีพสุจริต

สาระที่ 3 การออกแบบและเทคโนโลยี

มาตรฐาน ง 3.1 เข้าใจธรรมชาติและกระบวนการเทคโนโลยี ใช้ความรู้ภูมิปัญญา จินตนาการและความคิดอย่างมีระบบในการออกแบบสร้างสรรค์ของเครื่องใช้วิธีการเชิงกลยุทธ์ ตามกระบวนการเทคโนโลยี สามารถตัดสินใจ เลือกใช้เทคโนโลยีในทางสร้างสรรค์ต่อชีวิต สังคม สิ่งแวดล้อม โลกของงานและอาชีพ

สาระที่ 4 เทคโนโลยีสารสนเทศ

มาตรฐาน ง 4.1 เข้าใจ เห็นคุณค่าและใช้กระบวนการเทคโนโลยีสารสนเทศในการสืบค้นข้อมูล การเรียนรู้ การสื่อสาร การแก้ปัญหา การทำงานและอาชีพอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และมีคุณธรรม

สาระที่ 5 เทคโนโลยีเพื่อการทำงานและอาชีพ

มาตรฐาน ง 5.1 ใช้เทคโนโลยีในการทำงาน การผลิต การออกแบบ การแก้ปัญหา การสร้างงาน การสร้างอาชีพอย่างมีความเข้าใจ มีการวางแผนเชิงกลยุทธ์ และมีความคิดสร้างสรรค์

3. การวัดผลและประเมินผล

เพื่อที่จะทราบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้หรือไม่เพียงใดจำเป็นต้องการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน ในอดีตการวัดผลและการ

ประเมินผลส่วนใหญ่ให้ความสำคัญการใช้ข้อสอบซึ่งไม่สามารถสนองตอบเจตนารมณ์การเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนคิดลงมือปฏิบัติด้วยกระบวนการที่หลากหลาย เพื่อสร้างองค์ความรู้ ดังนั้นผู้สอนต้องตระหนักว่าการเรียนการสอนและการวัดประเมินผลเป็นกระบวนการเดียวกัน และจะต้องวางแผนไปพร้อมกัน ๆ กัน

3.1 แนวทางการวัดและประเมินผลการเรียนรู้

การวัดประเมินผลการเรียนรู้บรรลุผลตามเป้าหมายของการเรียนการสอนที่วางไว้ได้ควรมีแนวทางดังต่อไปนี้

1. ต้องวัดและประเมินผลทั้งความรู้ ความคิด ความสามารถทักษะ และกระบวนการ เจตคติ คุณธรรม ค่านิยม รวมทั้งโอกาสการเรียนรู้ของผู้เรียน
2. วิธีการวัดและประเมินผลต้องสอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดไว้
3. ต้องเก็บข้อมูลที่ได้จากการวัดและประเมินผลตามความเป็นจริงและต้องประเมินภายใต้ข้อมูลที่มีอยู่
4. ผลการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนต้องนำไปสู่การแปลผลข้อสรุปที่สมเหตุสมผล
5. การวัดและประเมินผลต้องมีความเที่ยงตรงและเป็นธรรมทั้งในด้านของวิธีการวัดผลโอกาสของการประเมิน

3.2 วัดดูประสงค์ของการวัดและประเมินผล

1. เพื่อวินิจฉัยความรู้ความสามารถ ทักษะและกระบวนการ เจตคติ คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมของผู้เรียน เพื่อส่งเสริมผู้เรียนให้พัฒนาความรู้ความสามารถและทักษะได้ตามศักยภาพ
2. เพื่อใช้เป็นข้อมูลป้อนกลับให้แก่ผู้เรียนเองว่าบรรลุตามมาตรฐานการเรียนรู้เพียงใด
3. เพื่อใช้เป็นข้อมูลสรุปผลการเรียนรู้และเปรียบเทียบถึงระดับพัฒนาการของการเรียนรู้การวัดและประเมินผลที่สามารถสะท้อนผลการเรียนรู้อย่างแท้จริงของผู้เรียนและครอบคลุมกระบวนการเรียนรู้ ตามที่กล่าวมาแล้วจึงต้องวัดและประเมินผลตามสภาพจริง

โดยสรุปกลุ่มสาระกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี เน้นการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง คือเมื่อจบแต่หน่วยการเรียนรู้แล้วจะต้องมีผลงานเชิงประจักษ์ ผลงานที่เป็นรูปธรรมออกมา ซึ่งผลงานนั้นจะเป็นสิ่งสะท้อนความเป็นจริงของผู้เรียนว่ารู้จริง ทำจริง ดีจริง หรือไม่ การวัดและประเมินผลตามสภาพจริงมีองค์ประกอบ 4 ประการคือ

1. พฤติกรรมความสามารถ ความรู้ ทักษะคุณธรรม คุณงามความดีที่เกิดขึ้นกับ ผู้เรียน ซึ่งดูได้จากผลการเรียนรู้ที่คาดหวังรายหน่วย
2. เครื่องมือวัดที่หลากหลาย สัมภาษณ์ แบบทดสอบ แบบวัดทักษะแฟ้มสะสมงาน สังเกตขณะปฏิบัติงาน บันทึกพฤติกรรม หรือเครื่องมืออื่น ๆ ก็ได้ที่ผู้สอนจะคิดค้นขึ้นมา
3. วิธีการที่หลากหลาย วัดโดยเพื่อน ผู้สอน ผลงาน การปฏิบัติงาน จากสถาน ประกอบการวัดก่อน ขณะและหลังเรียนเพราะฉะนั้นผู้สอนสามารถเลือกวิธีที่หลากหลาย ทั้งนี้ ให้เหมาะสมกับสภาพผู้เรียน ผู้สอน และโรงเรียน
4. เกณฑ์กำหนดโดยผู้เรียน ผู้สอน สถานประกอบการ ผู้บริโภค มาตรฐานวิชาชีพ ชุมชน และท้องถิ่นก็ได้

การวัดและประเมินผลตามสภาพจริงของกลุ่มสาระการเรียนรู้การอาชีพและเทคโนโลยีเน้นการวัดพฤติกรรมความสามารถ เครื่องวัดต้องหลากหลาย วิธีการวัดก็ต้อง หลากหลายด้วยเช่นกันจะต้องมีเกณฑ์ซึ่งมาจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยเฉพาะจากผู้ประกอบ อาชีพเป็นสำคัญ

4. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้งานอาชีพและเทคโนโลยี

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพไม่สนับสนุนให้นักเรียนท่องจำ แต่มุ่งสนับสนุนให้ผู้เรียน เรียนรู้ด้วยการกระทำ ในการเรียนแต่ละครั้งครูควร เตรียมกำหนดการสอนที่ละเอียด เตรียมอุปกรณ์และวัสดุฝึกงานให้พร้อม นักเรียนควรทราบ จุดประสงค์ที่ตั้งไว้ในการเรียนการสอนครูต้องคำนึงถึงประสบการณ์เดิม หรือความพร้อมของ ผู้เรียน เรื่องที่จะเรียนหรือกิจกรรม หรืองานที่ได้รับมอบหมายควรเหมาะสมกับวัยของผู้เรียน เวลาที่กำหนดไว้ ตลอดจนความยากง่ายละเอียด ประณีตของงาน ที่สำคัญยิ่ง ครูต้องเอาใจใส่ ดูแลอย่างมากคือความปลอดภัยของการใช้เครื่องมือระหว่างปฏิบัติงาน นักเรียนควรได้รับ ฝึกอบรมให้เป็นนิสัยในการเตรียมตัวการวางแผนปฏิบัติงาน การดูแลรักษาอุปกรณ์ให้เป็น ระเบียบเรียบร้อย การรักษาความสะอาดของเครื่องมือเครื่องใช้ และสถานที่ปฏิบัติงานครู มอบหมายงาน ให้เป็นระบบระหว่างปฏิบัติงานควรคอยดูแลแนะนำ แก้ไขข้อบกพร่องส่งเสริม ผู้มีความถนัด ความสามารถและความสนใจให้มีความรู้และทักษะตามศักยภาพของแต่ละคน ครูต้องเปิดโอกาสสนับสนุนส่งเสริมให้นักเรียนมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ของตนเอง มีอิสระใน การทำงาน โดยไม่รบกวนสิทธิของผู้อื่น สิ่งที่สำคัญอย่างมากที่ครูต้องสนใจและเอาใจใส่มากคือ การช่วยเหลือแนะนำนักเรียนผู้ไม่มีความถนัดในการทำงานด้วยมือหากนักเรียนประเภทนี้ไม่ได้รับ การเอาใจใส่ช่วยเหลือ นักเรียนอาจจะเกิดอคติไม่ต้องการงาน เมื่อนักเรียนทำงานตามเวลาที่ กำหนดแล้ว ครูควรแนะนำแก้ไข ชี้แนะข้อดีข้อด้อย ของนักเรียนแต่ละคน หรือกลุ่มได้ทราบ ในช่วงนี้ครูควรหลีกเลี่ยง การวิจารณ์ในเชิงเปรียบเทียบระหว่างบุคคล หรือระหว่างกลุ่มเพราะ

จะทำให้เกิดปฏิกิริยาเชิงลบ หากการเปรียบเทียบจะก่อให้เกิด ปมด้อย ปมเด่น สิ่งที่ครูควรทำคือ ควรชี้ให้นักเรียนแข่งขันกับตนเอง ชี้แนะข้อบกพร่องของแต่ละคนตามระดับความรู้ ความสามารถ ความสนใจ ความถนัดของตนเอง นอกจากนี้ครูคอยชี้แนะ ให้นักเรียนนำ ผลงานจากการเรียนการสอนไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

กระบวนการจัดการเรียนรู้การจัดการเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาผู้เรียน ให้บรรลุตามมาตรฐานการเรียนรู้ สำหรับกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพและเทคโนโลยีมีแนวคิดหลัก (main concept) ของกลวิธีจัดการเรียนรู้มีลักษณะดังต่อไปนี้

4.1 จัดการเรียนรู้ให้ครบองค์รวมของการพัฒนาศักยภาพผู้เรียน คือผู้เรียนต้องมีความรู้ ทักษะ/กระบวนการ คุณธรรม จริยธรรมและค่านิยม

4.2 การจัดการเรียนรู้ต้องกำหนดเป็นงาน (Task) โดยแต่ละหน่วยงานต้องเป็นไปตามโครงสร้างการเรียนรู้ของกลุ่มการทำงานอาชีพและเทคโนโลยี ทั้ง 7 ข้อ คือ

- 1) ความหมายของงาน
- 2) ความสำคัญและประโยชน์ของงาน
- 3) มีทฤษฎีสนับสนุนหลักการของงาน
- 4) วิธีการและขั้นตอนการทำงาน
- 5) กระบวนการทำงาน การจัดการเทคโนโลยี เทคโนโลยีสารสนเทศ และแนวทางในการประกอบอาชีพ
- 6) การนำเทคโนโลยี เทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการทำงาน การสร้างและการพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือวิธีการใหม่
- 7) คุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมในการทำงานและอาชีพผู้สอนสามารถสอนแต่ละงานครบหรือไม่ทั้ง 7 หัวข้อก็ได้ขึ้นอยู่กับลักษณะของงาน แต่ทั้งนี้จะต้องสอนครบทั้งมาตรฐานการเรียนรู้ ด้านทักษะ/กระบวนการ และด้านคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยม

4.3 การจัดการเรียนรู้ ผู้สอนสามารถนำความรู้ ทักษะ กระบวนการ คุณธรรม จริยธรรมและค่านิยม จากสาระภายในกลุ่มมาบูรณาการกันได้หรือนำสาระจากกลุ่มวิชาอื่นมาบูรณาการกับสาระของการทำงานอาชีพและเทคโนโลยีก็ได้ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถปฏิบัติงานตามกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น กระบวนการทำงาน กระบวนการการคิด กระบวนการตัดสินใจ กระบวนการแก้ปัญหา กระบวนการกลุ่ม กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ฯลฯ จนเกิดทักษะในการทำงานและชิ้นงาน รวมทั้งสร้างพัฒนางานและวิธีการใหม่

4.4 จัดการเรียนรู้ได้ทั้งภายในชั้นเรียน นอกชั้นเรียน โดยจัดในสถานที่ปฏิบัติงาน แหล่งวิทยาการ สถานประกอบการ สถานประกอบการอาชีพอิสระ ฯลฯ ทั้งนี้ให้ขึ้นอยู่กับสภาพความต้องการของสถานศึกษา ผู้เรียน และดุลยพินิจของผู้สอน โดยคำนึงถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและเทคโนโลยี

4.5 จัดการเรียนรู้โดยกระตุ้นให้ผู้เรียนกำหนดที่มีความหมายกับผู้เรียน ซึ่งทำให้ผู้เรียนเห็นประโยชน์ ความสำคัญ คุณค่า ย่อมทำให้เกิดความภาคภูมิใจในการปฏิบัติงาน

4.6 จัดการเรียนรู้โดยให้ผู้สอนต้องคำนึงถึงความต้องการ ความสนใจ ความพร้อมทางร่างกาย อุปนิสัย สติปัญญา และประสบการณ์เดิมของผู้เรียน

กรมวิชาการ (2545, หน้า 148-149) กล่าวถึง แนวทางในการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยีพร้อมทั้งทักษะกระบวนการในการทำงานด้วยตนเอง โดยมุ่งเน้นการฝึกวิธีการทำงานอย่างสม่ำเสมอ ทั้งการทำรายบุคคล การทำรายกลุ่มซึ่งสามารถทำงานได้บรรลุตามเป้าหมาย เพื่อที่จะมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ลงมือทำงานจริงๆ นั้นมีขั้นตอนอย่างน้อย 4 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นศึกษาและวิเคราะห์ คือ การที่ผู้เรียนสามารถแจกแจงงานที่จะทำว่าเป็นงานเป็นงานประเภทใด ต้องใช้เครื่องมือและอุปกรณ์อะไรบ้าง มีขั้นตอนการปฏิบัติงานอย่างไร กล่าวคือ ฝึกผู้เรียนมองงานออกโดยภาพรวมจะต้องทำอย่างไร

2. ขั้นวางแผนในการทำงาน คือ การที่ผู้เรียนสามารถวางแผนว่าจะใช้กำลังในการทำงานอย่างไร จะทำคนเดียวหรือต้องทำหลายคน ถ้าทำหลายคนต้องแบ่งหน้าที่กันอย่างไร ต้องใช้วัสดุ อุปกรณ์อะไรบ้าง ในการทำงานครั้งนี้ จะต้องใช้เงินลงทุนในการทำงานบ้างหรือไม่ มากน้อยเท่าไร กำหนดวิธีทำงานให้เป็นขั้นตอนจนงานเสร็จ

3. ขั้นปฏิบัติงาน ประกอบด้วย ผู้สอนให้คำแนะนำ ผู้เรียนฝึกปฏิบัติ ผู้เรียนฝึกฝน คือ การให้ผู้เรียนได้ทำงานเป็นไปตามลำดับขั้นตอนที่วางแผนไว้ ฝึกให้มีลักษณะนิสัยที่ดีในการทำงาน เช่น การพูดจาที่สุภาพ เหมาะสม การมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความขยันอดทน ความซื่อสัตย์ ฯลฯ สามารถตรวจสอบผลการทำงานของตนเองเป็นระยะๆ

4. ขั้นประเมินผลการทำงาน คือ การให้ผู้เรียนได้มีการประเมินผลทั้งการวางแผนก่อนการทำงาน ขณะปฏิบัติงาน และเมื่อทำงานสำเร็จแล้ว โดยขั้นการวางแผนหรือเตรียมงานให้ประเมินว่าได้วางแผนไว้รอบคอบ รัดกุมหรือไม่ จะต้องเตรียมอะไรบ้าง ตรวจสอบดูแผนที่วางไว้ว่าเป็นไปได้หรือไม่ ขณะทำงานหรือปฏิบัติงานให้ประเมินว่าวิธีการทำงานเป็นอย่างไร มีข้อบกพร่องที่ต้องปรับปรุงอย่างไรบ้างและผลงานที่ปรากฏออกมาให้ประเมินว่าเป็นไปตามจุดมุ่งหมายหรือไม่ มีข้อดี ข้อเสียอย่างไร เพื่อที่จะแก้ไข ปรับปรุงผลงานของตนให้ดีขึ้นและในการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพส่งผลต่อผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข ผู้สอนต้องมีการเตรียมการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบทเรียน โดยจะต้องเตรียมเนื้อหาสาระ

เทคนิค วิธีการ สื่อ และอุปกรณ์ ตลอดจนการวัดและประเมินผลในการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ จะต้องดำเนินการเป็นลำดับขั้นตอน เป็นระบบ และจัดให้เป็นสายลักษณะ ซึ่งเรียกว่า แผนการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วย หัวเรื่องของแผนการจัดการเรียนรู้ สาระสำคัญ จุดประสงค์การเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ การวัดประเมินผล ภาคผนวกหรือเอกสารท้ายแผน ความเห็นของผู้ตรวจ ผลการใช้แผนการจัดการเรียนรู้ หรือบันทึกหลังการสอนและข้อเสนอแนะ

ทองสวน โสดาภักดี (2549, หน้า 26–30) กล่าวถึง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพไว้ดังนี้

1. การเรียนการสอนกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพเน้นการจัดประสบการณ์ที่เป็นกระบวนการเพื่อให้มีทักษะพื้นฐานในการประกอบอาชีพ

2. การจัดประสบการณ์เพื่อการเรียนรู้มุ่งเน้นประสบการณ์ และทักษะเหมาะสมกับวัย ของนักเรียน และลักษณะของกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพตั้งแต่ประสบการณ์ทั่วไปในการทำงาน ประสบการณ์พื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการทำงาน การใช้เครื่องมือ ความรู้เกี่ยวกับการทำงานและพื้นฐานเพื่อการประกอบอาชีพ

3. นักเรียนเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำงานจากการฝึกปฏิบัติจนเกิดทักษะในแต่ละคนและนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างแท้จริงการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพและมุ่งเน้นพัฒนากลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ หน่วยงานช่างประดิษฐ์พอสรุป จากคำกล่าวของนักวิชาการได้ดังนี้

3.1 กิจกรรมให้นักเรียนทำงานตามขั้นตอนก่อนหลังไม่ควรทำข้ามขั้นตอนและทักษะพื้นฐานในการทำงานอย่างมีระบบและมีการวางแผนก่อนลงมือทำงาน

3.2 ส่งเสริมให้นักเรียนคิดประดิษฐ์สิ่งต่างๆด้วยความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของตนเองให้มีอิสระในการทำงานและพยายามใช้วัสดุหรือเศษวัสดุธรรมชาติที่มีในท้องถิ่น

3.3 จัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง ฝึกปฏิบัติบ่อยจนเกิดความชำนาญ

3.4 ส่งเสริมการทำงานตามความสามารถของแต่ละคน ครูควรเอาใจใส่ให้นักเรียนที่ขาดทักษะการทำงานด้วยมือ และช่วยเหลือเป็นพิเศษ เพื่อให้ นักเรียนมีเจตคติที่ดีต่องานช่างประดิษฐ์

อัมพร สร้อยจิตร (2549, หน้า 57-65) กล่าวถึง หลักการจัดกิจกรรมการเรียนกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

1. กิจกรรมก่อนเรียน คือสิ่งที่ทำก่อนเริ่มบทเรียนมีทั้งส่วนที่ครูทำ และนักเรียนทำ เป็นการเตรียมให้พร้อมก่อนจัดกิจกรรม เพื่อให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ครูมั่นใจในการดำเนินกิจกรรม นักเรียนได้รับรู้เกิดทักษะ ทำงานเป็นผลสำเร็จ มีลักษณะนิสัย เจตคติตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้สิ่งที่ต้องเตรียมคือ

1.1 ครูศึกษาแผนการสอน ซึ่งศึกษาเนื้อหาและรายละเอียดเพื่อให้ทราบถึงจุดประสงค์ที่ต้องการวัสดุฝึกงาน เครื่องมือ ฯลฯ

1.2 ทดลองทำงานที่จะให้นักเรียนฝึกปฏิบัติตามลำดับขั้นตอน เพื่อให้มีประสบการณ์รู้ปัญหาข้อบกพร่องต่างๆ เป็นการเตรียมตัวครูให้พร้อม สำหรับการสอนเพิ่มความมั่นใจและเตรียมแก้ปัญหาล่วงหน้า

1.3 วางแผนจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้บรรลุตามจุดประสงค์ ที่ตั้งไว้ เช่น ต้องการให้นักเรียนใช้ใบมีดตัดกระดาษได้ กิจกรรมที่จะให้ทำต้องปฏิบัติจริง วิธีสอนการใช้ใบมีด ควรเป็นการสาธิตและการใช้ใบมีดไม่ถูก จะเป็นอันตรายแก่ตนเองและผู้อื่นได้รับการสอนลำดับขั้นตอน นอกจากนี้ยังต้องวางแผนในเรื่องการจูงใจ การนำเข้าสู่บทเรียน การใช้สื่อ การเรียน ฯลฯ เป็นการเตรียมพร้อมก่อนดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียนเพื่อให้ครูมั่นใจมากขึ้น

1.4 เตรียมวัสดุฝึกงานเครื่องมือ เครื่องใช้ เป็นการเตรียมตัวร่วมกันระหว่างครูและนักเรียน สิ่งเหล่านี้ครูจะต้องวางแผน

1.5 เตรียมเครื่องมือ เมื่อได้ข้อมูลต่างๆพร้อมแล้วครูจัดทำสื่อตามแผนที่วางไว้ เช่น ใบงาน ใบความรู้ สื่อต้นแบบ เป็นต้น

1.6 ทดสอบ เพื่อทราบถึงพื้นฐานในการทำงานของนักเรียน

2. กิจกรรมระหว่างเรียน สิ่งที่คุณและนักเรียนทำในห้องเรียน ครูทำตามแผนที่วางไว้ในกิจกรรมก่อนเรียน มีลำดับขั้นตอนดังนี้

2.1 การควบคุมให้นักเรียนอยู่ในระเบียบ ข้อตกลงของห้องทดลองจน การทำงาน การใช้เครื่องมือให้ถูกต้อง

2.2 การจูงใจ ครูทำให้นักเรียนสนใจใคร่รู้อยากเรียน อยากทำงานให้สำเร็จ โดยวิธีการต่างๆ เช่น เล่านิทาน ร้องเพลง เล่นเกมส์ ฯลฯ

2.3 การให้นักเรียนได้เรียนรู้วิธีการลำดับขั้นตอนในการทำงาน ที่ถูกต้องด้วยวิธีต่างๆ เช่นการสาธิต การศึกษาจากใบงาน ใบความรู้ ศูนย์การเรียนรู้ด้วยตนเอง ฯลฯ

2.4 การปฏิบัติงาน นักเรียนฝึกปฏิบัติตามลำดับขั้นตอนให้ได้ทักษะการทำงานตามที่กำหนดได้

2.5 ดูแลแนะนำให้คำปรึกษา ครูเป็นผู้ดูแลนักเรียนระหว่างเรียนปฏิบัติงาน เพื่อให้นักเรียนสามารถปฏิบัติงานได้ตามจุดประสงค์ที่วางไว้ ไม่ใช่ทำให้นักเรียน แต่ครูมีหน้าที่แนะนำให้คำปรึกษาดูแลความเรียบร้อย นอกจากนี้ยังสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนได้เพื่อดูแลการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนได้ หรือเพื่อแก้ปัญหา

2.6 ประเมินผล เพื่อทราบว่านักเรียนบรรลุตามจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมที่วางไว้หรือไม่เพียงใดประเมินผลการกระทำของนักเรียน โดยครูสังเกตการทำงานให้ความร่วมมือ ฯลฯ นักเรียนประเมินผลงานของตนเองโดยการวิจารณ์ผลงานอย่างมีเหตุผล ประเมินสิ่งที่นักเรียนได้รับ

3. กิจกรรมหลังเรียน ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมประเมินผล เพื่อปรับปรุงแก้ไขการเรียนการสอนและกิจกรรมต่อเนื่องเสริมการเรียนการสอนสามารถแยกเป็นข้อๆดังนี้

3.1 ประเมินผลด้วยวิธีการต่างๆเช่นทำแบบทดสอบ สอบปฏิบัติงานสังเกตพฤติกรรม ฯลฯ เพื่อนำผลที่ได้มาปรับปรุงการเรียนของนักเรียน และการสอนของครูให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

3.2 ตรวจสอบผลงาน ครูตรวจผลงานสำเร็จของนักเรียนทำให้รู้ลักษณะนิสัยในการทำงานของนักเรียน ทั้งเป็นแนวทางฝึกฝนเพิ่มเติม

3.3 สอนซ่อมเสริมจากการจัดและประเมินผลทำให้รู้ข้อบกพร่องของนักเรียนครูสอนซ่อมเสริมในสิ่งที่นักเรียนยังขาดหรือบกพร่องอยู่

3.4 มอบหมายงาน ครูกำหนดให้นักเรียนทำงานเพิ่มเติมเพื่อฝึกฝนทักษะให้มากขึ้น อาจจะเป็นการทำงานเพิ่มหรือไปศึกษาดูด้วยตนเอง หรือฝึกฝนงานประกอบอาชีพอิสระเป็นต้น

3.5 ติดตามผล ครูติดตามผลการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ การสอนซ่อมเสริม การมอบหมายงานตลอดจนลักษณะนิสัยของนักเรียนรูปแบบการจัดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงรูปแบบการจัดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

จากการศึกษาแนวคิดในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยีที่เน้นการปฏิบัติจริง ดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยสามารถนำมาสรุปเป็นกระบวนการในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าโดยใช้แหล่งเรียนรู้ชุมชน สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดตันตลิ่งฟ้า สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสระบุรีเขต 1 เพื่อให้สอดคล้องกับกลุ่มสาระการเรียนรู้และบริบทของชุมชนได้กระบวนการเรียนรู้ 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นนำ หมายถึง การนำเข้าสู่บทเรียนโดยการสอบถาม ยกตัวอย่าง นำความรู้เดิมที่นักเรียนได้เรียนมาก่อนแล้วมาเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ภูมิปัญญาการทอผ้า เป็นการเชื่อมโยงความรู้เก่าและความรู้ใหม่

ขั้นสอน หมายถึง การวางแผนการกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าที่ใช้ในการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่เน้นให้นักเรียนได้เรียนรู้ทฤษฎี การฝึกทักษะจากการปฏิบัติจริงเพื่อให้มีประสบการณ์ตรง เป็นขั้นที่พยายามนำรูปธรรมมาใช้เพื่อให้นักเรียนสามารถสรุปไปสู่นามธรรมได้

ขั้นสรุป หมายถึง การร่วมกันสรุปบทเรียน การตรวจสอบเพื่อวัดระดับการเรียนรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าของนักเรียนในการผ่านเกณฑ์ที่กำหนด เพื่อการสอนเนื้อหาใหม่โดยการวัดและประเมินผลจากการทดสอบ ตรวจสอบแบบฝึกหัด การสังเกต และการสอบถาม

ทองสวน โสตาภักดิ์ (2549, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาแผนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ เรื่อง เกษตรกรรมฟุ้งตนเอง โดยใช้แหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนบ้านตาลเหนือ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุบลราชธานี เขต 2 จำนวน 40 คน ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า โดยสรุป

แผนการจัดการเรียนรู้ เรื่อง เกษตรกรรมพึ่งตนเอง โดยใช้แหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น ครั้งนี้ ทั้งที่เป็นบุคคล วัตถุ สถานที่ มีประสิทธิผลเหมาะสมมีคุณค่า และมีความสำคัญต่อสังคมท้องถิ่นในการเป็นศูนย์รวมแห่งความรู้ในสาขาอาชีพนั้น ๆ ดังนั้น โรงเรียนจึงควรใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ต่อการจัดการเรียนการสอน

อัมพร สร้อยจิตร (2549, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการทอผ้ามัดหมี่สุรินทร์ ช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนบ้านหนองไม้ถี้ อำเภอท่าตูม สำนักเขตพื้นที่การศึกษาสุรินทร์เขต 2 พบว่านักเรียนมีค่าความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนรู้การทอผ้าไหมอยู่ในระดับมาก โดยสรุป การจัดการเรียนรู้ส่งผลให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังเป็นการช่วยอนุรักษ์คุณค่าและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การเรียนรู้และเป็นการตอบสนองนโยบายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีประสิทธิภาพ

การเรียนรู้ภูมิปัญญาการทอผ้า

ภูมิปัญญา (wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (popular wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น(local wisdom) มีผู้สนใจพูดถึงกันมากในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ทั้งองค์กรภาครัฐและองค์กรภาคเอกชน ซึ่ง กรมวิชาการ (2539, หน้า 2) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษาสังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญาและตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะเรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และในตัวของผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นเพื่อศึกษา ก็จะเป็นที่รู้จักกัน เกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการและนักการศึกษาได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้แตกต่างกัน ดังนี้

รัตนะ บัวสนธ์ (2535, หน้า 28) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า เป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตของบุคคลที่อยู่ในท้องถิ่น โดยสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุขสอดคล้องกับสภาพสังคมที่ปรับปรุงไปแต่ละยุคสมัย

ประเวศ วะสี (2536, หน้า 21-22) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม

สามารถ จันทร์สุรย์ (2536, หน้า 55) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นมาตรฐานความรู้ของชาวบ้านหรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมสืบต่อกันมา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544, หน้า 5) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ประยุกต์ พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อแก้ปัญห และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นที่ได้สั่งสมและผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต หรือได้รับการถ่ายทอดทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม

ในอดีตชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนเองสั่งสมความรู้และประสบการณ์เพื่อการดำรงชีวิตมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน และถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมไว้จากคนรุ่นหนึ่งด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อเรื่องผีต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดและเรียนรู้สืบต่อกันมาจนถึงลูกหลานในปัจจุบัน ซึ่ง รัตนะ บัวสนธิ์ (2535, หน้า 112) ได้กล่าวถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญาในรูปแบบของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนดังนี้

1. ครูเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนในกรณีนี้บทบาทการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอยู่ภายใต้การกระทำของครูกล่าวคือครูเป็นตัวแทนของปราชญ์ท้องถิ่นที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการกำหนดเป็นหลักสูตรท้องถิ่นแล้ว

2. ปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน แทนที่โรงเรียนจะให้ครูดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญา ก็เปลี่ยนเป็นปราชญ์ท้องถิ่นทำหน้าที่เป็นผู้สอนหรือเป็นครูแทน รวมทั้งให้ปราชญ์ทำหน้าที่ประเมินผลการเรียนของนักเรียนด้วย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (ภักทียา สามงามยา 2545 หน้า 68) ได้จัดทำโครงการวิจัยและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ ผลการศึกษาได้สรุปกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาไว้ ดังนี้

1. การทำให้ดูเป็นตัวอย่างถือว่าเป็นวิธีการถ่ายทอดของผู้อาวุโสหรือผู้เฒ่าผู้แก่ โดยเป็นตัวอย่างของคนในครอบครัว ญาติพี่น้องชุมชนเดียวกัน

2. การคิดร่วมกัน เป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนได้แสดงความรู้สึกรักและความคิดเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติมีการแลกเปลี่ยนและเสนอความเห็นอย่างมีเหตุผล เปิดโอกาสถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน

3. การสร้างสรรค์กิจกรรมหรือการทำงานร่วมกันโดยการขยายเครือข่ายระดับบุคคลระดับกลุ่มให้มากเพราะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาหลากหลายและนำมาพัฒนากิจกรรมที่กระทำอยู่

4. การบรรยายหรือ เวทีชาวบ้าน เป็นกิจกรรมสำคัญอีกอย่างหนึ่งสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ประสบการณ์ของชาวบ้านร่วมกัน อันจะส่งผลให้สมาชิกของชุมชนมีความรู้ความสามารถสูงขึ้น

กระทรวงศึกษาธิการ (2539, หน้า 8) กล่าวว่า ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบโรงเรียนนั้นต้องมีการประสานสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียนและชุมชนให้ชัดเจน ดังนั้นบทบาทของครูผู้สอนควรมีการปรับเปลี่ยนดังนี้

1. ต้องศึกษาชุมชน พร้อมทั้งเก็บข้อมูลจากชุมชนทั้งจากการสังเกตและสอบถามชาวบ้านผู้รู้ในท้องถิ่น ตลอดจนควรนำสิ่งที่อยู่รอบๆ ตัวผู้เรียนหรือสิ่งที่เป็นปัญหาของชุมชนมากำหนดไว้ในหลักสูตรเพื่อนำไปสู่การจัดการเรียนการสอน

2. ต้องศึกษาศาสตร์ชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้านพร้อมทั้งศึกษาวิธีการดึงเอาสิ่งที่เป็นศาสตร์สากลเข้าไปผสมผสานกับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. ควรหาโอกาสเพิ่มเติมความรู้ และศึกษาวิธีการต่างๆ จากการไปเยี่ยมโรงเรียนอื่นเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาตน และพัฒนาโรงเรียนให้ดีขึ้น

4. ในการจัดการเรียนการสอนเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะ ครูควรดึงศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาร่วมเป็นวิทยากร หรือเป็นที่ปรึกษา ควรระดมบุคลากร คณะบุคคลที่เข้าใจในการศึกษา เช่น พระสงฆ์ องค์กรท้องถิ่น วิทยากรท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนเท่าที่จะทำได้

5. ควรจัดให้มีกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลาย ไม่ยึดแต่หนังสือเรียนเท่านั้น

สรุปได้ว่า การดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถทำได้หลายลักษณะ ซึ่งพอสรุปลักษณะที่สำคัญ ๆ ได้ 2 ลักษณะ คือ

1. ครูเป็นตัวแทนปราชญ์ท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับนักเรียน

2. ปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญา รวมทั้งประเมินผลการเรียนของนักเรียนด้วย

ในการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน ความพึงพอใจเป็นสิ่งสำคัญที่จะกระตุ้นให้ผู้เรียนทำงานที่ได้รับมอบหมายหรือต้องการปฏิบัติให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ ครูผู้สอนซึ่งในสภาพปัจจุบันเป็นเพียงผู้อำนวยการความสะดวกหรือให้คำแนะนำที่ปรึกษา จึงต้องคำนึงถึงความพอใจในการเรียนรู้ การทำให้ผู้เรียนเกิดความพึงพอใจในการเรียนรู้ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารงานและเป็นการเสริมสร้างบรรยากาศในองค์กรอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2544, หน้า 231-235) ได้กล่าวถึง หลักในการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้เกิดความพึงพอใจไว้ดังนี้

1. แรงจูงใจภายนอกและภายใน ครูควรปรับบทเรียนและสภาพห้องเรียนเพื่อสร้างความพึงพอใจให้กับผู้เรียน

1.1 แรงจูงใจภายนอก ได้แก่

1.1.1 ผลการเรียนรู้ การได้รับผลหรือสิ่งสำเร็จในการเรียนไปแล้วเป็นจูงใจภายนอก หากผลการเรียนรู้ เช่น คะแนนทำให้เกิดกำลังใจหากสอบได้ แต่ถ้าสอบตกก็เสียใจ

1.1.2 รางวัลและการลงโทษ นักเรียนต้องการรู้ผลการเรียน ทั้งจากการชมเชยและจากการตำหนิ แต่การชมเป็นการให้กำลังใจที่ทำให้ผลการเรียนดีขึ้น นั่นคือนักเรียนต้องการกำลังใจจากครู ในขณะที่เดียวกันก็ต้องการคำแนะนำจากครูในสิ่งที่ไม่ถูกต้องเช่นกัน

1.2 แรงจูงใจภายใน ได้แก่ ความอยากรู้อยากเห็น อยากสำรวจตรวจตรา อยากจัดการ ซึ่งมาสโลว์ (Maslow) (อ้างถึงใน อัมพร สร้อยจิตร, 2549 หน้า 116) ได้กล่าวไว้ว่าเป็นความต้องการความสำเร็จในชีวิต ทำให้มนุษย์แสวงหาสิ่งที่ตนต้องการและพอใจที่ตนเองได้พบได้ทำ ครูจะพบว่าเด็กไม่ชอบอยู่หนึ่งเด็กต้องการแสวงหาความอยากรู้อยากเห็นหากครูใช้ความอยากรู้อยากเห็นของเด็กให้ถูกทางและเป็นสิ่งที่เขาสนใจ จะทำให้นักเรียนประสบความสำเร็จในสิ่งที่ต้องการ

2. ลักษณะของบทเรียน บทเรียนหรืองานที่ผู้เรียนทำอาจทำให้เกิดแรงจูงใจในการเรียนสูงหรือต่ำได้ เช่น ความยากง่ายของบทเรียนอาจวัดจากทักษะของผู้เรียนซึ่งสัมพันธ์กับความสามารถ ความต้องการ ความพอใจของผู้เรียนแต่ละคน นอกจากนี้ความน่าสนใจของบทเรียนในด้านแรงจูงใจ บทเรียนหรืองานที่ทำทลายความสามารถเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความต้องการที่จะทำให้เกิดความสำเร็จ

3. ความคาดหวัง เป็นความคาดหวังที่มาจากกลุ่ม ได้แก่ เพื่อน และความคาดหวังของบุคคล เช่น จากครู พ่อแม่ ทั้ง 2 กลุ่ม จะมีลักษณะแตกต่างกันคือ

3.1 ความคาดหวังจากกลุ่ม เป็นเสมือนปทัสฐานที่ทำให้ผู้เรียนเป็นสมาชิกของกลุ่ม ถูกกระตุ้นให้คล้อยตามและพยายามที่จะทำตาม ถ้าครูปลูกฝังค่านิยมในด้านความเชื่ออำนาจในตนเอง ความพยายามและความสำเร็จให้แก่เด็กนักเรียนก็มีผลต่อการพัฒนาแรงจูงใจ

3.2 ความคาดหวังของบุคคลสำหรับนักเรียน เช่นพ่อแม่ ครู หากบุคคลเหล่านี้แสดงความชื่นชมความสามารถของเด็ก เด็กจะเกิดการรับรู้และคล้อยตามไม่ยอมให้พ่อแม่ ครู ผิดหวังและอยากทำตามความต้องการ

4. สภาพแวดล้อมในชั้นเรียนและบรรยากาศของชั้นเรียนจะช่วยส่งเสริมแรงจูงใจในการเรียนและการทำงานของนักเรียนได้ ดังนี้

4.1 ถ้านักเรียนได้รับรู้เวลาเรียน เวลาทำงานมีเพื่อนและครูเป็นกำลังใจและช่วยเหลือแนะนำก็เกิดกำลังใจในการเรียน ในขณะเดียวกันถ้าเพื่อนกลั่นแกล้ง ครูดูมากเกินไปก็บั่นทอนความอยากเรียนของเด็ก

4.2 การยอมรับจากกลุ่มและครู ในด้านความสำเร็จของการเรียนที่เป็นกำลังใจให้อยากเรียน

4.3 การรับรู้ถึงผลการเรียน เช่น การทดสอบ การแข่งขัน ทำให้ผู้เรียนถูกกระตุ้นให้ใช้ความพยายามมีแรงจูงใจในการเรียนและการทำงาน

4.4 ระเบียบและกฎเกณฑ์ของโรงเรียน โรงเรียนที่เข้มงวดเกินไปในด้านระเบียบ เช่น ระเบียบการแต่งกายโดยเฉพาะวัยรุ่นทำให้นักเรียนเกิดความคับข้องใจ เกิดความขัดแย้งกับระเบียบกฎเกณฑ์เป็นเหตุให้แรงจูงใจลดลงเพราะบรรยากาศไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ โรงเรียนสกปรก เสียงยวดยานหนวกหู ห้องเรียนร้อนอบอ้าว ไม่สร้างแรงจูงใจให้แก่ผู้เรียนซึ่งแรงจูงใจในการเรียนรู้จึงเกิดปัญหาในหลาย ๆ ด้าน การสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นกับนักเรียน โดยให้มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงในการทำงาน จะต้องพิจารณาเป็นปัจจัยต่าง ๆ ตั้งแต่ตัวผู้เรียนเองและสภาพแวดล้อมด้วย

สรุปว่า การสร้างแรงจูงใจ เราสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดความพึงพอใจในการเรียนรู้ให้กับนักเรียนที่มีกิจกรรมการเรียนรู้ได้โดยจัดสภาพแวดล้อมและปัจจัยต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนเน้นกิจกรรมให้นักเรียนมีส่วนร่วมทั้งในงานเป็นรายบุคคลและงานกลุ่มจัดการนำเสนอและแสดงผลงานเพื่อให้เกิดความเป็นเจ้าของและความภาคภูมิใจ ซึ่งที่เกิดขึ้นตามมานั้นก็แสดงให้เห็นพฤติกรรมที่เขาได้แสดงออกถึงความรู้สึกที่พึงพอใจหรือไม่พึงพอใจที่มีต่อกิจกรรมนั้น ๆ

ภูมิปัญญาการทอผ้าของชาวบ้านต้นตาล อำเภอเส้าไห้ จังหวัดสระบุรี

ชาวบ้านต้นตาลเป็นกลุ่มที่ถูกกวาดต้อนมาจากภาคเหนือของไทย จากเมืองเชียงแสน อาณาจักรล้านนา และได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณบ้านต้นตาลเมื่อประมาณ 2347 เป็นเวลายาวนานกว่า 200 ปีมาแล้ว การแต่งกายและภาษาพูดของคนต้นตาลจะคล้ายกับคนทางภาคเหนือของประเทศไทยและเรียกตัวเองว่า "คนยวน" และภาษาของตัวเองคือ "ภาษายวน" นับแต่โบราณผู้หญิงจะทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือนเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านของกลุ่มชน เผ่าไทย ตั้งแต่อพยพมาจากเมืองเชียงแสน อาณาจักรล้านนาด้วยเหตุการณ์ด้านศึกสงครามในการขายอำนาจและอาณาเขต ความรู้และรูปแบบวิธีการทอผ้าได้รับการฝึกหัดถ่ายทอดสืบเนื่องมาจากบรรพชนโดยใช้มือพื้นบ้านเป็นเครื่องทอ มีการใช้กี่และลวดลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเผ่าพันธุ์และมีเทคนิคการปักเก็บ (จก) ประกอบการทอ ประกอบลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายขัด ลายขนมเปียกปูน ลายมุก ลายขอ ลายเครือมะลิเลื้อย ลายงูห้อยข้าว ลายกูด ลายดอกจันทร์ ลายนาค ลายช้าง ลายม้า ลายหงส์ ลายคน ลายข้าวดอก ลายมัดข้าวต้ม ลายบายศรี ลายปาว ผ้าทอเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สรรค์สร้างตามความหลากหลายของลวดลายรูปแบบสีสัน อันสะท้อนให้เห็นถึงวิถีของกลุ่มชน นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติไทยที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษา สืบสานและส่งเสริมตลอดจนการศึกษาต่อไป

ครั้นเมื่อปี พ.ศ. 2538 นายทรงชัย วรรณกุล ได้ค้นพบถุงย่ามลาย 4 เขที่บ้านหนองจิก ตำบลพระยาทต ท่านจึงได้เริ่มเก็บสะสมรวบรวมผ้าถุงและย่ามเก่า และเกิดความคิดที่จะอนุรักษ์ศิลปะการทอผ้าลวดลายเก่าแก่ของชาวไทยยวนไว้จึงได้ให้คุณยายยุง คัมภีร์พันธ์ไปเรียน

ทอผ้ากับคุณยายหม่อม บุญธรรม บ้านหนองจิกเพื่อเรียนรู้วิธีการทอผ้าและลายผ้าแบบโบราณ แล้วนำมาถ่ายทอดให้กับนางนิสา อ้ายดีบ หลังจากนั้นนางนิสาจึงได้เรียนการทอผ้าแบบ 8 เขาเพิ่มเติม กับแม่ใหญ่ปิ่น แก่นโลहित บ้านโคกดินแดงและถ่ายทอดความรู้ให้แก่พื้นบ้านนอกจากนี้ จะเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการทอผ้าแบบดั้งเดิมของชาวไทยวนแล้วนั้น ยังเป็นการสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนโดยผ้าทอที่ทำขึ้นอันได้แก่ กุงยาม ผ้าซิ่น สไบ ผ้าซิ่นสำหรับตัดชุด ผ้าคลุมไหล่ ฯลฯ โดยลวดลายต่าง ๆ มีลักษณะการทอแบบ 2 เขา 3 เขา 4 เขา 5 เขา 6 เขา 7 เขา 8 เขา และในปัจจุบัน (พ.ศ. 2550) ได้ทำการคิดค้นแบบ 12 เขาขึ้น เพื่อเป็นการขยายรูปแบบการผลิตทอลายกมุกต่อไป

1. การจัดตั้งกลุ่มผ้าทอพื้นเมือง

วิถีชีวิตของชาวไทยวนบ้านต้นตาล บรรพชนจะทอผ้าไว้ใช้เองเกือบทุกหลังคาเรือนและในปี พ.ศ. 2525 นายสมจิตต์ ยะกุล ซึ่งเป็นกำนันต้นตาลในสมัยนั้น ได้รวบรวมชาวบ้านที่ทอผ้าต้นตาล เพื่ออนุรักษ์ผ้าทอมือและสืบสานภูมิปัญญาของบรรพชนในความเป็นผ้าทอต้นตาลเอาไว้ ซึ่งมีสมาชิกก่อตั้งจำนวน 16 คน ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 30 คน ในกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและมีคณะกรรมการของกลุ่มประกอบด้วย

1. นางพะยอม สุขเกษม	ประธานกลุ่ม
2. นางทองอ่อน แบ่งลาภ	รองประธานกลุ่ม
3. นางอุไรวรรณ ช่างประยูร	เลขานุการ
4. นางสาวบัญญัติ บุญนาค	ควบคุมการผลิต
5. นางสงกรานต์ หนูแก้ว	ควบคุมการผลิต
6. นางบัวลอย เครือบุตร	การตลาด
7. นางธัญญาภรณ์ สุขวิโรจน์	การตลาด
8. นางหนู สุวรรณรังสี	เหรัญญิก
9. นางสมทิพย์ เล็กมณี	ประชาสัมพันธ์

2. การส่งเสริมสืบสานผลิตภัณฑ์

ชาวบ้านต้นตาลได้รับความรู้การทอผ้าและรูปแบบการทอมาจากบรรพชน โดยใช้กีมือหรือที่พื้นบ้าน มีการใช้สีและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของเผ่าพันธุ์ มีเทคนิคการปัก การจก ประกอบการทอเป็นลายต่าง ๆ เช่น ลายขั้วยกมุก ลายขอ ลายรูปสัตว์ ลายดอกแก้ว ลายเครือ ลายขนมเปียกปูน ในปัจจุบันการทอผ้าของสมาชิกกลุ่มทอผ้าต้นตาลจะมีการฟื้นฟูลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ซึ่งได้แก่ ลายมุก ลายดอกแก้ว ลายสี่เขา ลายขวาง และมีการพัฒนาเป็นลายต่าง ๆ ที่ผู้ใช้นิยม รวมไปถึงการถ่ายทอดวิชาการทอผ้าให้แก่เด็กนักเรียนในโรงเรียน การถ่ายทอดความรู้การทอผ้าให้แก่ผู้ที่ต้องการมีอาชีพเสริมและผู้สนใจทั้งในและนอกหมู่บ้าน

3. วิถีชีวิตวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม

ผ้าทอต้นตาลเป็นผ้าทอด้วยกี่กระตุก และการทอผ้าซึ่งจะมีลวดลายและเอกลักษณ์ของชาวยวนที่มีลวดลายคล้ายคลึงกับผ้าของชาวเหนือ จึงสะท้อนให้เห็นว่าชาวไทยวนตำบลต้นตาลเป็นชนที่อพยพมาจากเมืองเชียงแสนอาณาจักรล้านนา ซึ่งชาวต้นตาลในอดีตจะทอผ้าใช้เองแต่ปัจจุบันจะทอเพื่อใช้เองและจำหน่าย เพื่อการสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่สมาชิกกลุ่มด้วย นอกจากนี้ผ้าที่สวมใส่อยู่จะแสดงให้เห็นถึงความเป็นอยู่ของชาวตำบลต้นตาล รวมไปถึงอาหาร ภาษาพูด ศิลปวัฒนธรรม ศิลปะการละเล่น ยังบ่งบอกให้ผู้พบเห็นสามารถทราบได้ว่าเป็นคือชาวยวนตำบลต้นตาล

4. วัตถุประสงค์วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการทอผ้า

ในอดีตจะใช้ฝ้ายในการทอ ซึ่งก่อนจะทอนั้นจะต้องนำฝ้ายไปฟอกขาวและนึ่ง ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ย่างยาก ต่อมามีการพัฒนาใช้ไหมประดิษฐ์ซึ่งสามารถเลือกสีได้ตามความต้องการซึ่งง่ายและสะดวกแก่การนำมาทอ สามารถซื้อไหมได้จากร้านธนกิจ จังหวัดลพบุรี หรือร้านสุทธิพันธ์ กรุงเทพมหานคร สำหรับการทอผ้าด้วยกี่กระตุก วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการทอพอจำแนกได้และขั้นตอนการผลิต ดังนี้

วัตถุประสงค์ประกอบด้วย

1. ด้ายไหมประดิษฐ์
2. ด้ายมัดหมี่
3. ด้ายไหมพรม
4. ด้ายเก็บตะกรอ
5. ดิ้นทอง
6. ดิ้นเงิน
7. ดิ้นสี

อุปกรณ์ประกอบด้วย

1. กี่กระตุก ประกอบด้วย
 - 1.1 รางกระสวย
 - 1.2 ข้อตอกยึดรางกระสวย
 - 1.3 ไบพัดม้วนด้าย
 - 1.4 ลูกกลิ้งม้วนผ้า
 - 1.5 ลูกกลิ้งโยงตะกรอ
 - 1.6 ไม้รองม้านั่ง
2. ระวังและไนกรอด้าย
3. ไม้คะนัตเหลียมและแบน
4. หลอดด้ายใหญ่-เล็ก
5. กระสวยเดี่ยว-คู่

6. พันหวี
7. เข็มหรือเบ็ดร้อยพันหวี
8. ไม้ก้ามปู , ไม้เรียว
9. เครื่องหวีด้าย
10. เครื่องเดินเส้นด้าย
11. เครื่องรีดด้าย

5. ขั้นตอนการทอผ้าด้วยกี่กระดูก

1. การกรอด้วยยืน คือ การสาวด้ายจากใจม้วนเข้ากับหลอดใหญ่ เครื่องมือที่ใช้ในสำหรับกรอด้วย ระวัง โดยเริ่มจากนำด้าย 1 ใจ มาคล้องที่แขนแล้วกระดูก เพื่อให้เส้นด้ายเรียงตัวแล้วนำมาคล้องกับระวัง แล้วกระจายออกทั้งใจ ขณะกรอด้วยแก้ด้ายที่มัดใจด้ายออกเอาปลายด้านหนึ่งมาพันกับหลอดแล้วสวมกับแกนที่อยู่กับใจด้ายต่อไป ใช้มือซ้ายจับเส้นด้ายโดยวิธีคว่ำมือ มือขวาหมุนในปั่นด้าย จนหมดด้าย

2. การเดินด้าย คือ การจัดเส้นด้ายเรียงกันเพื่อสำหรับไปร้อยเข้ากับพันหวี ที่เป็นความกว้างของด้วยยืน เครื่องมือที่ใช้ คือ เครื่องเดินเส้นด้าย เมื่อกรอด้วยได้จำนวนหลอดที่ต้องการแล้ว นำมาตั้งที่แนวตั้งหลอด แล้วรวบปลายด้ายคล้องไว้ที่หลักแรกเอาไม้กระบอกจูงด้วยมาคล้องทั้งหมด ถือไม้จูงด้วยด้วยมือขวาแล้วเดินด้ายที่พันไว้ที่หลักโดยใช้มือซ้ายรับไว้แล้วใช้มือซ้ายเดินกลับมาถึงกลางแคร์ หยุดเพื่อควักกหนดโดยใช้โดยใช้หัวแม่มือขวาควักเส้นด้ายแล้วหมุนมือที่ละเส้น จนหมดด้าย แล้วตัดด้ายออกจากแคร์แล้วนำมาถักเปียก่อนที่จะนำไปร้อยพันหวี

3. การร้อยพันหวี คือ การสอดเส้นด้ายผ่านพันหวี เครื่องมือที่ใช้ คือ พันหวีกับไม้ร้อยพันหวี การร้อยพันหวีจะนั่งคู่กัน 2 คน คอยส่งด้ายวางบนไม้ร้อยพันหวีและสอดพันหวีบนกี่กระดูก

4. การรีดด้าย คือ การทำให้เส้นด้ายเรียบ เครื่องมือที่ใช้ คือ ม้าสำหรับใส่เพลาม้วนด้าย และม้าทับเส้นด้ายเพื่อดึงเส้นด้ายให้ตึง การรีดด้าย นำพันหวีที่ร้อยเสร็จมาติดกับเพลาม้วนด้ายวางบนม้าสำหรับใส่เพลาม้วนด้าย ดึงให้ตึง ปลายข้างหนึ่งสอดไว้ที่ม้ากดทับ แล้วใช้แปรงหวีด้ายให้เรียบร้อยตามต้องการ จนหมดด้าย

5. การผูกโยงตะกอ ผูกโยงตะกอกับกี่ และผูกโยงตะกอกับเท้าเหยียบ

6. ปั่นด้ายหลอดเล็กหรือด้ายเส้นพุ่ง แต่เดิมการปั่นด้ายใส่หลอดเล็กจะใช้อุปกรณ์ฝื่อนผลัดหลอด พร้อมทั้งใช้มือซ้ายมือบังคับด้าย มือขวาจับด้านฝื่อนผลัดด้ายเพื่อให้ด้ายเข้าหลอด แต่ปัจจุบันใช้มอเตอร์ไฟฟ้าแทนการใช้มือหมุนฝื่อนผลัดหลอด แต่ยังคงใช้มือซ้ายในการบังคับเส้นด้ายให้พันเข้าหลอดเล็กเพื่อให้ด้ายพันเข้าหลอดอย่างสม่ำเสมอ

7. การทอ

7.1 นำหลอดด้ายพุ่งมาใส่กระสวย

7.2 หมุนด้วยยืนให้ตึงแล้วใช้ไม้ค้ำ

7.3 กระตุกเพื่อให้กระสวยพุ่งไปอีกด้านหนึ่ง พร้อมกับกระทบพื้นหวีเข้ามาแล้ว สลับทำเหยียบ และสลับมือกระตุก ถ้ามือกระตุกอยู่ด้านใดให้เหยียบทำข้างนั้นลง ทำเช่นนี้ สลับกันไปเรื่อย ๆ จนหมดเส้นด้าย

6. ประโยชน์

ผ้าทอต้นตาล นอกจากจะใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันแล้ว ยังได้ประโยชน์ด้าน การศึกษา คือ สามารถถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังและผู้สนใจในการทำเป็นเอกสารทางวิชาการเพื่อ ศึกษา ด้านเศรษฐกิจสามารถทำให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น ด้านจิตใจความภูมิใจในมรดกทาง ศิลปวัฒนธรรม การพัฒนาอาชีพ ชาวบ้านต้นตาลในปัจจุบันยังสวมใส่ผ้าทอมือต้นตาล ซึ่งเป็น สัญลักษณ์หรือสวมใส่ในชีวิตประจำวัน งานเทศกาลและงานพิธีต่าง ๆ หรือใช้เป็นของฝากและ ของที่ระลึกสำหรับผู้มาเยี่ยมชมกิจกรรมของกลุ่มเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ

7. รูปแบบประเภทผลิตภัณฑ์

ตามประวัติซึ่งได้กล่าวแล้วว่าผ้าทอต้นตาล ในอดีตมีการทอลวดลายหลากหลาย ซึ่งแต่ละลายอาจจะต้องอาศัยจะต้องอาศัยเวลาและความสามารถ ความอดทน ส่วนในปัจจุบัน นั้นได้มีการพัฒนาให้มีลวดลายที่ทอได้ไม่ซับซ้อนทันสมัยตามแบบเป็นที่นิยมของผู้ต้องการและ ยังคงนำลวดลายที่มีอยู่เดิมมาพัฒนาและผสมผสานกับลวดลายใหม่ด้วย ซึ่งได้มีการพัฒนาให้มี ลวดลายใหม่ ๆ คือ ผ้าขี้หนยมุก ผ้าขี้ละลายขวาง ผ้าขี้ละลายทาง ผ้าขาวม้า ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า ผ้าสไบ ผ้าสี่ตระกรอ, สามตระกรอ, สองตระกรอ ผ้าลายเปลือก ผ้าลายปลอกไม้สลัปลี ผ้าลาย ดอกพิกุล ผ้าสองตระกรอยกดิน ผ้าทอตัวหนังสือ ผ้าทอมุกสำหรับแต่งเสื้อ กุญแจ

8. คุณภาพและมาตรฐาน

1. สีไม่ตก
2. ไม่หด/ซีกแล้วคงรูปเดิม
3. ไม่ระเคืองต่อผิวในเวลาสวมใส่
4. เนื้อผ้าเรียบไม่มีตำหนิ
5. สามารถซักได้ด้วยเครื่องซักผ้า

(ตำนานการทอผ้าต้นตาล, ม.ป.ป)

แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

1. ความหมายของแหล่งเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้ในชุมชนอาจเรียกว่าแหล่งวิชาการชุมชน แหล่งวิทยาการในชุมชน หรือแหล่งทรัพยากรในชุมชน ซึ่งตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า community resource หรือ local resources มีนักการศึกษาได้ให้ความหมายไว้หลายอย่าง แต่มีความหมายคล้ายคลึงกัน เป็นส่วนมากได้ให้ความหมาย คำว่า แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ไว้ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2544, หน้า 229) ได้ให้ความหมายของ แหล่งการเรียนรู้ไว้ว่า หมายถึงแหล่งข้อมูลข่าวสารสารสนเทศและประสบการณ์ที่สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนใฝ่เรียนใฝ่รู้ แสวงหาความรู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัยและต่อเนื่องเป็นชุมชนทรัพยากรมหาศาลสามารถเรียนรู้จากชุมชนในเรื่องต่าง ๆ มากมาย เช่นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ในชุมชน ประวัติ ประเพณี พิธีกรรมของชุมชนแหล่งเรียนรู้ทางศาสนา วัฒนธรรม งานอาชีพ เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

สิริยุพา ศกุนตะเสถียร.(2545, หน้า 11) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง แหล่งข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ วิทยาการ ประสบการณ์ตรง วัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น สมาคม บุคคล สถานที่ สถาบัน หน่วยงาน และวัตถุสิ่งของที่มนุษย์สร้างขึ้นเทคโนโลยี สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ กิจกรรม ประเพณี หรือการดำรงชีวิตในชุมชนในท้องถิ่นที่มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการเรียนการสอนเพราะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้

กมลทิพย์ ทองจันทร์ (2549, หน้า 41) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง สิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มนุษย์สร้างขึ้น หรือตัวมนุษย์เอง ซึ่งเป็นตัวของมนุษย์เอง ซึ่งเป็นบ่อเกิดปฏิสัมพันธ์ (interaction) ด้วยไม่ว่าจะเป็นทางประสาทตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจแล้ว จะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความเท่าทันความเป็นไปต่าง ๆ และความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ช่วยให้เป็นคนทันโลก ทันเหตุการณ์ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเป็นสุขสมควรตามอัธยาศัย

ชุตินา ประภากรกุล (2550, หน้า 30) ได้ให้ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ไว้ว่า การเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนเรียนรู้ได้ดีที่สุด ผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษา ต้องใช้แหล่งเรียนรู้นั้น โดยสถานศึกษาและชุมชนร่วมกันพัฒนาครู สื่อแหล่งการเรียนรู้ ภูมิปัญญา นวัตกรรมการเรียนการสอน และระดมทรัพยากรทุกรูปแบบเพื่อจัดการศึกษา

จากความหมายของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่นักการศึกษา เอกสาร ได้ให้ความหมายไว้สามารถสรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้ในชุมชน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นบุคคล สถานที่ สถาบัน องค์กร ตลอดจนทั้งวัสดุ อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และวัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนความเชื่อที่จัดขึ้นในชุมชนที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน สิ่งเหล่านั้นถ้าครูผู้สอนรู้จักสำรวจแสวงหามาใช้ในโรงเรียน และนำนักเรียนออกไปสัมผัสกับสภาพจริงของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเหล่านั้นด้วยตัวนักเรียนเองแล้วย่อมจะเพิ่มพูนประสบการณ์ตรงให้แก่เด็กเรียนมากยิ่งขึ้น ทั้งยังทำให้บทเรียนน่าเรียนอีกด้วยเพราะผู้เรียนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและยังสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น สิ่งเหล่านั้นครูผู้สอนสามารถนำไปประกอบการจัดการเรียนการสอนให้มีคุณภาพต่อนักเรียนได้

โรงเรียนอาจสรุปความหมายของแหล่งเรียนรู้ โดยคำนึงถึงสิ่งสำคัญที่เอื้อต่อการแสดงความหมายของแหล่งเรียนรู้ เช่น

- แหล่งข้อมูลข่าวสารแหล่งประสบการณ์
- ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ตามความสนใจ
- สนับสนุนให้ผู้เรียนใฝ่รู้ใฝ่เรียนและแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง
- มีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม
- ใช้แหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์
- มีความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชน

2. คุณค่าและความสำคัญของแหล่งเรียนรู้

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญจริงเพราะผู้เรียนสามารถเรียนรู้ สิ่งต่าง ๆ ได้จากสภาพแวดล้อมและสถานที่ที่เกิดขึ้น รวมถึงการได้ลงมือปฏิบัติจริง ด้วยตนเอง เป็นห้องเรียนธรรมชาติที่เกิดขึ้นจริงภายใต้สถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งผู้เรียนอาจจะซึมซับในสิ่งที่ได้เห็น ได้สัมผัส ได้คิดวิเคราะห์ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการลงมือปฏิบัติโดยอาจไม่รู้ตัว ซึ่งจะเป็นประสบการณ์ตรง และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

แหล่งเรียนรู้ จึงเป็นแหล่งหรือที่รวมของความรู้และศาสตร์ต่าง ๆ หลากหลายแขนงที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ไม่ใช่แต่เพียงห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ศูนย์การศึกษา เท่านั้น แม้แต่สถานประกอบการ แหล่งธรรมชาติ ศาสนสถาน ชุมชน องค์กรเอกชน หน่วยงานของรัฐ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และอื่น ๆ อีกมากมาย ก็ล้วนแต่เป็นแหล่งเรียนรู้ได้ทั้งนั้น โดยแหล่งเรียนรู้แต่ละแห่งจะมีลักษณะที่เป็นธรรมชาติของตนเองที่แตกต่างกันออกไป

จะเห็นได้ว่าแหล่งเรียนรู้คือสิ่งสำคัญที่จะนำความรู้มาสู่ประชาชนและชุมชนอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังจะนำไปสู่การเป็นชุมชนและสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และสังคมให้ดียิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าบ้านเราจะมีแหล่งเรียนรู้อยู่มากมาย แต่ก็ยังไม่มีการนำไปใช้ประโยชน์กับการศึกษาอย่างเต็มที่ ขณะเดียวกัน สำหรับคนทั่วไป ก็คงไม่อาจล่วงรู้ได้ว่ามีที่ไหน อย่างไรบ้าง เพราะที่ผ่านมา ไม่เคยมีหน่วยงานไหน ที่เป็นแม่ข่ายในการ รวบรวม หรือจัดระบบแหล่งเรียนรู้ ให้เป็นแหล่งที่เป็นประโยชน์ต่อการสืบค้นข้อมูลเรื่องราว และจัดให้เกิดการเรียนรู้อย่างจริงจัง แม้แต่ตัวแหล่งเรียนรู้เอง ก็อาจจะไม่ได้มีการจัดระบบของตนเองอย่างชัดเจนทั้ง ๆ ที่มีแหล่งเรียนรู้หลายแห่ง ที่มีข้อมูลดี ๆ ซึ่งน่าจะนำออกมาเผยแพร่ แต่ก็ไม่อาจทำได้ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการสำรวจแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต ถ้าเราสามารถกระตุ้นให้เกิดแหล่งเรียนรู้ได้อย่างครอบคลุมเต็มพื้นที่ กระบวนการเรียนรู้และการศึกษาอย่างต่อเนื่องของบุคคลก็เกิดขึ้นได้อย่างแน่นอน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้กล่าวถึง ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ไว้ดังนี้

มาตรา 25 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์กีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งเรียนรู้อื่นอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ”

นฤมล ดันธสุเรษฐ (2533, หน้า 6-7) กล่าวถึง ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ว่า

1. เป็นแหล่งการศึกษาตลอดชีวิตที่ประชาชนจะมีปฏิสัมพันธ์เพื่อหาความรู้ต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองตลอดเวลา โดยไม่จำกัดเพศ และวัย
2. เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อหาความรู้จากแหล่งกำเนิดได้
3. เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรงหรือลงมือปฏิบัติจริงได้
4. เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับวิทยาการใหม่ ๆ ที่มีการคิดค้นขึ้นและยังไม่มีของจริงให้เห็น เช่น ศึกษาสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ จากงานนิทรรศการ
5. เป็นการให้ข่าวสาร และเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยม เพื่อเกิดการยอมรับสิ่งใหม่ แนวคิดใหม่ หรือมุมมองใหม่ได้

แหล่งเรียนรู้ มีมากมายเราควรจะนำมาใช้ให้ได้ประโยชน์มากที่สุด เพราะแหล่งเรียนรู้มีความหลากหลาย ที่สามารถสนองความต้องการของ แต่ละบุคคลในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง เพราะบุคคลมีความต้องการแตกต่างกันไปตามความสามารถ ความสนใจ ความถนัดและความพร้อมที่จะเรียนรู้ หากสามารถดำเนินการจัดแหล่งเรียนรู้ได้อย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ ก็สามารถส่งเสริมให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตและก่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้และให้ประสบการณ์การเรียนรู้โดยตรงแก่เด็กนักเรียน ทำให้ทราบประวัติความเป็นมาของชุมชนและควรจะนำบุคลากรในชุมชนมาใช้ให้เป็นประโยชน์ด้วย

3. ประเภทของแหล่งเรียนรู้

ในมาตรา 25 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้กล่าวถึงประเภทของแหล่งเรียนรู้ไว้ในหลายลักษณะ “ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์กีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งเรียนรู้อื่น”

นอกจากนั้นยังมีผู้แบ่งประเภทของแหล่งการเรียนรู้ไว้ในหลายลักษณะ เช่น กรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้กล่าวถึง แหล่งเรียนรู้ในชุมชนในลักษณะของการจัดการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการว่าเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิต เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงาน ครอบครัว สื่อ แหล่งความรู้ต่าง ๆ ในชุมชนเรียนรู้ได้ตลอดเวลาโดยแบ่งแหล่งที่จะให้ประชาชนได้เรียนรู้ตามอรรถาธิบายออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. ห้องสมุดต่าง ๆ เช่น ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดวิทยาลัย ห้องสมุดของหน่วยงานเอกชน ห้องสมุดประชาชน ห้องสมุดวัด

2. เครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สถานีอนามัยตำบล สำนักงานเกษตรตำบล สำนักวิชาต่าง ๆ ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน แหล่งความรู้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หรือตามวิถีชีวิตของชาวบ้าน

3. สื่อสารมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ วารสาร นิตยสาร จุลสาร ไปสเตอร์ เป็นต้น

4. ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ ภูมิปัญญาของผู้รู้ วัฒนธรรมและความอยากรู้ของชุมชน

5. สื่อพื้นบ้าน ได้แก่ เพลง ลิเก หมอลำ หนังตะลุง มโนราห์ ลำตัด

6. ครอบครัว ได้แก่ การอบรมสั่งสอน การให้ความรู้การดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพจากพ่อแม่

สุนน อมรวิวัฒน์ (2544, หน้า 52) จัดกลุ่มแหล่งเรียนรู้ในชุมชนได้ 4 ประเภท ดังนี้ คือ

1. แหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่รัฐและประชาชนจัดขึ้น เช่น อุทยาน การศึกษาในวัด ชุมชนในประวัติศาสตร์ อุทยานแห่งชาติทางทะเล อุทยานแห่งชาติในท้องถิ่นแถบภูเขา ศูนย์วัฒนธรรม ศูนย์ศิลปะ ศูนย์เยาวชน ศูนย์หัตถกรรมชุมชน ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ ธรรมชาติ ฯลฯ

2. สถาบันของชุมชนที่มีอยู่แล้วในวิถีชีวิตและการทำมาหากินในชุมชน เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญในวัด ตลาด ร้านขายของชำ ลานนวดข้าว โรงงานขนาดเล็กในหมู่บ้าน

3. ประเพณี พิธีกรรม ได้แก่ ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาของแต่ละชุมชน

4. ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ป่า ห้วย หนอง คลอง บึง ที่ชาวบ้านมาหาอาหาร

โรงเรียนบ้านคูขาดน้อย ได้แบ่งประเภทของแหล่งเรียนรู้ออกเป็น 3 แหล่ง

1. แหล่งเรียนรู้ในห้องเรียน ได้แก่ ป้ายนิเทศในห้องเรียน , มุมหนังสือ

2. แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน ได้แก่ ป้ายนิเทศหน้าห้องเรียน ป้ายนิเทศ

หน้าอาคารเรียน สนามกีฬา เรือนเพาะชำ สวนกล้วย สวนผัก โรงอาหารและห้องครัว มุมสหกรณ์โรงเรียน มุมพยาบาล ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องสมุด

3. แหล่งเรียนรู้นอกโรงเรียน

3.1 อาชีพในท้องถิ่น เช่น ไร่นาสวนผสม การเลี้ยงวัว การทำนา การเพาะเห็ด

3.2 ด้านศิลปะพื้นบ้าน เช่น การทอผ้า การสานเป็ด ดนตรีพื้นบ้าน การทอเสื่อ

3.3 ปรากฏการณ์ท้องถิ่น เช่น ผู้นำทางศาสนา สมุนไพรรักษาโรค การทำบั้งไฟ

3.4 มรดกทางวัฒนธรรม เช่น การทำบุญกลางบ้าน การรำผีฟ้า ดนตรีพื้นบ้าน

ทั้งนี้อาจสรุปประเภทแหล่งเรียนรู้ได้ว่ามีหลายลักษณะ ทั้งที่เป็นสถานที่ ห้องสมุด ประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ศูนย์กีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งเรียนรู้อื่น แหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนมีทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน แหล่งเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและแหล่งเรียนรู้ที่สร้างขึ้น

4. การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้

ในการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้เรียนต้องมีโอกาสศึกษาหาความรู้จากแหล่งความรู้ต่างๆ จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะเป็นการสร้างเสริมประสบการณ์โดยตรงให้กับผู้เรียนตามความต้องการ ความสนใจ และความถนัดจากสื่อและแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ซึ่งมีนักการศึกษาได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับหลักการจัดและใช้แหล่งเรียนรู้ไว้ ดังนี้

สุวิทย์ มูลคำและอรทัย มูลคำ (2545, หน้า 108) ได้กล่าวถึง หลักการจัดการแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. ควรมีการสำรวจ จัดทำทะเบียนและแผนผัง หรือแผนที่ของแหล่งเรียนรู้ทั้งที่เป็นสถานที่ บุคคลากรและสื่อต่าง ๆ เช่น แหล่งวิทยาการในชุมชน แหล่งเรียนรู้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและศาสนา แหล่งเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แหล่งเรียนรู้จากสิ่งพิมพ์ สื่อโสตทัศน์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ศูนย์เผยแพร่ข่าวสาร เหตุการณ์ในชุมชน วิถีการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. ควรสร้างความเข้าใจและความร่วมมือกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยการจัดประชุมเสวนากันอย่างแพร่หลายเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ

3. ควรจัดทำแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสถานศึกษากับแหล่งเรียนรู้ การวางแผนและการประสานงาน การกำหนดจุดประสงค์และสาระการเรียนรู้ การวางแผนวิธีการศึกษาหาความรู้และการจัดกิจกรรมต่าง ๆ การกำหนดบทบาทผู้บริหาร ครู บุคลากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องการกำหนดมาตรการป้องกันและการประกันความปลอดภัยโดยอาจแสวงหารูปแบบการประกันภัยที่ประหยัดและมีประสิทธิภาพให้กับผู้เรียน การสรุปสาระการวัดและประเมินผลการเรียนรู้

4. นำเสนอตัวอย่างโรงเรียนที่จัดการกิจกรรมการศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติได้ดีและประสบความสำเร็จ

ศรีสุดา จริญญากุล (2546, หน้า 194) ได้กล่าวถึงหลักการจัดและใช้ทรัพยากรชุมชนเพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ ไว้ดังนี้

1. การจัดการศึกษานอกห้องเรียน คือการให้นักเรียนไปดูจากของจริง ไปศึกษาจากแหล่งกำเนิด และศึกษาจากปราชญ์ชาวบ้าน

2. ศึกษาแบบแลกเปลี่ยน คือการจัดการศึกษาที่นำทรัพยากรที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนหรือใช้ร่วมกัน เช่น แลกเปลี่ยนครูอาจารย์และบุคลากรแต่ละองค์กรมการสอนและ ทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดการผสมผสานทางความคิด

3. การจัดแบบมิตรสัมพันธ์ ครูในห้องถิ่นและชุมชนนอกจากจะมีวิธีสอนที่ดีแล้วยังต้องมีมิตรสัมพันธ์กับชาวบ้านและต้องเข้าถึงชุมชน เพื่อให้สามารถนำนักเรียนไปเรียนรู้กับภูมิปัญญาหรือการนำภูมิปัญญามาสู่ห้องเรียน

เอมอร์ อนุภัทรสกุล (2550, หน้า 41) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ว่าเป็นกลไกที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ ให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ ระหว่างหรือหลังการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้นั้นๆ และสำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้นั้น ผู้จัดกิจกรรมหรือผู้ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ จำเป็นต้องมีความรู้เพียงพอเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ที่จะนำมาออกแบบกิจกรรมให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติ ซึ่งต้องรู้ว่าแหล่งเรียนรู้นั้นถูกจัดอยู่ในประเภทใดมีองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง และมีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอย่างไร ตลอดจนจุดเน้นหรือกิจกรรมของแหล่งเรียนรู้ว่ามีกิจกรรมอะไรบ้าง และมีเนื้อหาสาระอะไรที่ต้องการเน้นให้ผู้เข้าใช้บริการทราบหรือเรียนรู้ ซึ่งผู้ออกแบบกิจกรรมต้องเข้าใจในเรื่องนี้ เนื่องจากองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่อยู่ในแหล่งเรียนรู้อาจมีเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกับเนื้อหาสาระการเรียนรู้ในหลักสูตร ซึ่งก็จะเป็นประโยชน์และมีความหมายต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนมากขึ้น ดังนั้นการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้จึงเป็นกิจกรรมที่ช่วยเติมเต็มความรู้ หรือการขยายความรู้ความเข้าใจให้ผู้เรียนหรือเสริมทักษะทำให้เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ในตัวผู้เรียนต่อไป ฉะนั้นการออกแบบ กิจกรรมการเรียนรู้จึงจำเป็นต้องเข้าใจเกี่ยวกับความหมายความสำคัญ ลักษณะ ประโยชน์ รูปแบบ และขั้นตอน ตลอดจนหลักในการสร้างหรือออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้กิจกรรมแบบการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้อาจมีความสำคัญต่อผู้เรียน เพราะการทำกิจกรรมจะช่วยเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ ทักษะให้กับผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้เร็วขึ้น ชัดเจนขึ้น กว้างขวางขึ้น ทำให้การจัดการเรียน การสอนประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ

ลักษณะของกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ที่ดี ซึ่งในการสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้เรียนมีองค์ประกอบหลายประการซึ่งนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับลักษณะของกิจกรรมการเรียนรู้ ที่ดีไว้ดังนี้

1. เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ของแหล่งเรียนรู้หรือความรู้ที่มีอยู่ในแหล่งเรียนรู้
2. เหมาะสมกับระดับ วัย และความสามารถของผู้เรียน
3. มีคำชี้แจงสั้น ๆ ที่จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจวิธีทำได้ง่าย คำชี้แจงหรือคำสั่งต้องกะทัดรัด
4. ใช้เวลาเหมาะสมคือ ไม่เร็วหรือช้าจนเกินไป

5. เป็นที่สนใจและท้าทายผู้เรียนอยากแสดงความสามารถ ปลุกความสนใจหรือปลุกจินตนาการและเกิดความคิดสร้างสรรค์
6. มีการใช้หลักจิตวิทยาในการออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย
7. มีหลากหลายรูปแบบซึ่งอาจมีทั้งแบบกำหนดคำตอบให้เลือกหรือให้ตอบแบบเสรีและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ศึกษาด้วยตนเอง เพื่อไม่ให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่าย
8. ตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคล
9. สามารถเร้าความสนใจของผู้เรียนตั้งแต่ต้นจนจบ
10. สามารถประเมินและจำแนกความเจริญงอกงามของผู้เรียน
11. กิจกรรมการเรียนรู้ควรเป็นกิจกรรมที่มีความหมายกับผู้เรียนที่สามารถนำสิ่งที่เรียนแล้วไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544, หน้า 55-59) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้มีวิธีจัดได้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับความพร้อมของประชาชนและสภาพของชุมชนนั้นๆ โดยมีองค์กรท้องถิ่นหรือประชาชนในหมู่บ้านเป็นหลักในการจัดตั้ง วิธีการจัดการเรียนรู้นั้นจัดได้หลายลักษณะ คือ

1. จัดตามความพร้อมและศักยภาพของแหล่งเรียนรู้ เพื่อการนำเสนอข้อมูลได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ
 2. จัดตามสาระความรู้สอดคล้องกับหลักสูตรชาติเพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสได้พบและมีส่วนร่วมในประสบการณ์ ได้ใช้ทรัพยากรต่างๆ ทั้งในและนอกห้องเรียน ได้สัมผัสกับความเป็นจริง สร้างองค์ความรู้เองจากประสบการณ์ของตนเองทั้งจากการสำรวจ ตรวจสอบ ทดสอบความรู้ที่ได้รับและหาข้อสรุป
 3. จัดตามความต้องการของผู้เรียนเพื่อสร้างสรรค์การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ตลอดจนพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น
 4. จัดโครงการหรือกิจกรรมที่รัฐบาลเห็นความสำคัญและให้การสนับสนุน
- การจัดการเรียนรู้นั้นมีหลายรูปแบบ หลายวิธีทั้งที่เป็นวิธีแบบสัมผัส การสาธิต การทดลอง การเล่นเกม เล่นิทาน การละเล่นพื้นบ้าน การฝึกปฏิบัติจากผู้รู้ การสร้างสรรค์จินตนาการของผู้เรียน จากวิธีการเหล่านี้ทำให้ผู้เรียนมีทักษะการเรียนรู้ด้วยตนเอง ค้นพบด้วยตนเอง สร้างความรู้ด้วยตนเอง อันนำไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิตและได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์การเป็นองค์กร ทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ให้สมบูรณ์ ไว้ 7 ประการ กล่าวคือ
1. วัตถุประสงค์ โดยกำหนดให้นำการศึกษามาเป็นเครื่องมือสร้างฐานความรู้โดยกำหนดไว้ในพันธกิจของแหล่งเรียนรู้นั้น ๆ ให้ชัดเจน
 2. มาตรฐาน การบริหารการศึกษาต้องจัดทำเป็นมาตรฐานสากล รวมทั้งการจัดทำคู่มือการปฏิบัติงานที่ประสบความสำเร็จให้เป็นเอกสารสำหรับหน่วยงานอื่นใช้ประโยชน์

3. เพื่อนร่วมงานหรือหุ้นส่วน การทำงานต้องทำงานกับบุคคลหลายฝ่ายจึงจะสามารถให้บริการในฐานะแหล่งเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่

4. ทรัพยากรและขีดความสามารถ บุคลากรของแหล่งเรียนรู้ต้องร่วมมือใกล้ชิดกับนักวิชาการอาชีพเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนได้

5. การฝึกอบรม การฝึกอบรมบุคลากรที่เกี่ยวข้องและบุคลากรของแหล่งเรียนรู้ต้องได้รับการอบรมและทำงานร่วมกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพิ่มพูนพัฒนาศักยภาพของตน

6. ขยายเครือข่ายการเรียนรู้ระดับชาติ โดยใช้ประโยชน์ของข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีสารสนเทศ ประชาชนทุกคนจากทุกแห่งของประเทศต้องมีโอกาสได้เข้าถึงข้อมูลของแหล่งเรียนรู้ได้ แหล่งเรียนรู้ทุกพื้นที่ต้องสามารถประสานเชื่อมโยงกันในอันที่จะสร้างและขยายเพื่อเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ระดับชาติ ตลอดจนระดับนานาชาติ

7. การวิจัย การวิจัยเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญที่จะเป็นพื้นฐานข้อมูลให้แหล่งเรียนรู้ได้ปรับสภาวะการทำงาน การเตรียมความพร้อมของบุคลากรและอุปกรณ์เพื่อให้บริการให้สอดคล้องกับกลุ่มผู้เรียนรู้ซึ่งหลากหลาย

พินิจดา วีระชาติ (2542, หน้า42) ได้กล่าวถึง หลักการในการจัดและใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้ที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติไว้ 3 วิธี ดังนี้

1. การนำสิ่งของต่าง ๆ เข้ามาในห้องเรียน ครูอาจนำมาเองหรือให้นักเรียนช่วยกันนำมาครูต้องพิจารณาดูว่านักเรียนต้องนำมาได้สะดวกไม่ยุ่งยากลำบากในการเดินทางของนักเรียน เช่น ใบไม้ กิ่งไม้ ดิน หิน แร่

2. ครู นักเรียนออกไปศึกษานอกสถานที่เพื่อศึกษาสิ่งต่าง ๆ นั้นตามจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ เช่น นำนักเรียนไปสวนสาธารณะไปดูป่าไม้ ภูเขา สวนสัตว์ ฟาร์มเลี้ยงสัตว์เหมืองแร่ ไร่

3. การให้นักเรียนทำกิจกรรมเพื่อเสริมความรู้ ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ เช่น ให้นักเรียนเลี้ยงสัตว์ในโรงเรียน ปลูกต้นไม้ เก็บตัวอย่างพืช ดิน หิน แร่ เป็นต้น ครูอาจให้นักเรียนทำที่โรงเรียนหรือที่บ้านก็ได้แล้วแต่ความเหมาะสม

เฉลิม พรกระแสน (2544, หน้า13-14) ได้กล่าวถึง หลักในการจัดแหล่งเรียนรู้และวางแผนการใช้แหล่งเรียนรู้ เพื่อจัดกิจกรรมให้นักเรียนแสวงหาความรู้ ดังนี้

1. กำหนดสถานที่แหล่งเรียนรู้ กำหนดไว้ 3 ประเภท คือ

1.1 การไปศึกษาแหล่งเรียนรู้ในระยะทางใกล้ๆ หมายถึงการพานักเรียนไปยังสถานที่อื่นนอกห้องเรียนแต่ยังคงอยู่ในโรงเรียน เช่น การศึกษาต้นไม้ในโรงเรียน การศึกษาระบบนิเวศโรงเรียน

1.2 การไปศึกษาแหล่งเรียนรู้ในระยะทางไม่ไกลมากนัก หมายถึง การศึกษาแหล่งเรียนรู้ที่อยู่ใกล้เคียงกับโรงเรียน ที่สามารถเดินทางไปสะดวก เช่น การพานักเรียนไปศึกษาสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่มีอยู่จริง

1.3 การไปศึกษาแหล่งเรียนรู้ในระยะไกล หมายถึง การศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ที่ไกลจากโรงเรียน ต้องใช้พาหนะ และต้องเสียเวลาอย่างน้อย 1 วันขึ้นไป

2. การปฐมนิเทศนักเรียนก่อนไปศึกษานอกชั้นเรียน

2.1 แหล่งเรียนรู้ที่ไปศึกษาและเหตุที่จะไป อธิบายถึงลักษณะของสถานที่ เช่น พิพิธภัณฑ์ หรือโรงงานอุตสาหกรรมและสถานที่ประเภทเดียวกันที่อยู่บริเวณใกล้เคียง

2.2 วิธีการเดินทาง พาหนะในการเดินทางและค่าเดินทางที่นักเรียนต้องใช้จ่าย

2.3 ประโยชน์ของการศึกษานอกสถานที่ เป็นการทบทวนหรือเริ่มต้นหน่วยการเรียนรู้และกิจกรรมประเภทนี้ดีกว่ากิจกรรมอื่นๆ ในชั้นเรียนอย่างไร

3. ขั้นตอนของการพาไปศึกษาแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่

3.1 ขั้นกำหนดความมุ่งหมาย ในการไปศึกษาแหล่งเรียนรู้จะต้อง ก่อให้เกิดคุณค่าทางวิชาการ ได้ผลคุ้มค่าในการกำหนดความมุ่งหมายนี้ผู้สอนต้องคำนึงถึงว่า มีความจำเป็นที่จะต้องพาไปศึกษานอกชั้นเรียน เกี่ยวข้องกับวิชาที่จะเรียนจริงหรือไม่ ต้องการไปศึกษาอะไร สภาพแวดล้อมเหมาะสมหรือไม่

3.2 ขั้นเตรียมการ ครูวางแผนการร่วมกับนักเรียนก่อนไปแหล่งเรียนรู้ อภิปรายถึงเหตุผลที่จะไป สิ่งที่นักเรียนต้องเตรียมไป การวางแผนการเดินทาง การขออนุญาตผู้ปกครอง และปฏิบัติตามระเบียบว่าด้วยการพานักเรียนไปศึกษานอกสถานที่

3.3 ขั้นเดินทางและศึกษาแหล่งเรียนรู้ ออกเดินทางศึกษาแหล่งเรียนรู้ตามกำหนดนัดหมาย ถ้าเป็นหน่วยงานสถานที่ เมื่อถึงสถานที่แล้วพาไปทำความรู้จักกับเจ้าของสถานที่ เจ้าของสถานที่อาจกล่าวต้อนรับและแนะนำสถานที่ หรือแบ่งกลุ่มให้วิทยากรเจ้าของสถานที่เป็นผู้พาไปดูและอธิบายให้ทราบ อาจจะมีการแจกเอกสารประกอบ ให้นักเรียนดูซักถาม ถ่ายภาพ หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ได้ความรู้มากที่สุด

3.4 ขั้นประเมินผล เมื่อนักเรียนกลับมาแล้ว ก็ทำการประเมินว่าได้ผลตามจุดหมายหรือไม่ โดยจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ประชุมปฏิบัติการ ทำการทดลองในห้องปฏิบัติการ อภิปราย จัดนิทรรศการ เขียนรายงาน

กรมวิชาการ (อ้างถึงใน เอมอร อนุภัทรสกุล, 2550 หน้า 45) ได้กล่าวถึงหลักในการใช้ทรัพยากรชุมชนเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอน ดังนี้

1. การใช้แหล่งเรียนรู้ต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ที่มีความแตกต่างกันทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ความรู้ เจตคติและทักษะความสามารถต่าง ๆ

2. การจัดกิจกรรมต้องคำนึงถึงประสบการณ์เดิมที่ต่างกัน ต้องสนับสนุนให้ผู้เรียนพบคำตอบและแก้ปัญหาด้วยตนเอง

3. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากสถานการณ์ที่มีความหมาย สนองความต้องการของผู้เรียน

4. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากปัญหาจริง ประสบการณ์จริงซึ่งสามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่างๆ ที่เรียนรู้ สู่การมองปัญหาและแก้ปัญหาอย่างเป็นองค์รวมและครบวงจร

กล่าวโดยสรุป การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ควรใช้อย่างหลากหลายและเชื่อมโยงถึงกันจะส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผู้เรียนจะบรรลุเป้าหมายได้ดีถ้าได้ลงมือปฏิบัติจริง มีส่วนร่วมในการสร้างองค์ความรู้และวิธีการที่หลากหลาย จำเป็นต้องอาศัยแหล่งเรียนรู้ประกอบกับการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้สอดคล้องกับสาระที่ต้องการและได้เรียนรู้ตามสภาพจริง มีการกำหนดจุดมุ่งหมายในการไปศึกษาอย่างชัดเจน การที่โรงเรียนจะใช้แหล่งเรียนรู้ให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาได้ดีนั้น บุคลากรของโรงเรียนจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้อย่างเพียงพอทั้งในด้านรายละเอียดของแหล่งเรียนรู้ วิธีการใช้แหล่งเรียนรู้ และการบริหารการใช้แหล่งเรียนรู้ ให้เกิดประสิทธิผลอีกด้วย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่สร้างองค์ความรู้ที่สามารถพัฒนาไปสู่การปฏิบัติได้ ซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันที่ต้องการองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการแก้ไขปัญหาเพื่อการพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ สามารถจำแนกได้ดังนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นความพยายามของนักวิชาการและการพัฒนาในการสังเคราะห์ปัญหา และศักยภาพของงานวิจัยส่วนหนึ่งกับงานพัฒนาอีกส่วนหนึ่ง และพยายามเชื่อมโยงสาระสำคัญของการพัฒนา และการวิจัยออกมาเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมหรือการวิจัยและพัฒนา (research and development: R&D) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) จึงเป็นการวิจัยและพัฒนาแบบหนึ่งที่ทำโรงเรียนและมีการเชื่อมโยงส่วนที่เป็นการวิจัย (research) กับส่วนที่เป็นการพัฒนาหรือแก้ปัญหาแบบมีส่วนร่วม

2. แนวคิดของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือ กระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชนเข้ามาร่วมศึกษาปัญหาโดยกระทำร่วมกับนักวิจัยผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผลและอภิปรายผลของการทำวิจัย เป็นการเริ่มต้นของคนที่อยู่กับปัญหา (problems people) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการ จึงเป็นกระบวนการที่คนใน

องค์กรหรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจ ร่วมกันในการวิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการวิจัยที่ต่างไปจากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือทางสังคมศาสตร์ เพราะเน้นการยอมรับหรือความเห็นพ้องจากทางผู้ปกครองของนักเรียน สิ่งที่นักวิจัยต้องคำนึงถึง คือ การประเมินความสัมพันธ์ระหว่าง

ทางโรงเรียนกับที่บ้านของนักเรียนอยู่ตลอดเวลาและทบทวนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นครั้งคราว เพื่อให้สอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้ปกครองและคนในชุมชน

3. ปรัชญาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เชื่อว่าทางนักเรียนและผู้ปกครองเป็นผู้ที่อยู่กับข้อมูลของความเป็นจริงเป็นผู้ที่รู้ดีเท่ากับนักวิจัย หรืออาจจะรู้มากกว่านักวิจัย การปฏิบัติการใด การตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงต้องเริ่มจากตัวของนักเรียนและชาวบ้านรวมไปถึงผู้ปกครองของนักเรียนไม่ใช่เริ่มจากสมมติฐาน ของผู้วิจัยหรือนักพัฒนาแต่เพียงฝ่ายเดียว ผู้ที่เกี่ยวข้องในฝ่ายต่าง ๆ ทั้งชาวบ้านผู้ปกครองนักเรียน นักวิจัยและพัฒนาควรจะมีบทบาทในการร่วมกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง และพัฒนาบทบาทของทั้งสามฝ่ายที่ต่างมีความเท่าเทียมกัน การวิจัยลักษณะนี้จึงเป็นการเรียนรู้แบบผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎี และระเบียบวิธีวิจัย เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนักพัฒนาตามทั้งความต้องการกับความรอบรู้ของทางนักเรียนและผู้ปกครองของนักเรียนรวมไปถึงคณะครูที่ได้มีส่วนร่วมในแต่ละกรณีศึกษา

นอกจากนี้ สิทธิฉัตร ประพุทธนิตสาร (2545, หน้า 24-27) ได้เสนอปรัชญาแนวคิดของนักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สรุปได้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิ (right) เป็นเอกสิทธิ (privilege) เป็นการทำงานเป็นกลุ่มเป็นกระบวนการบริหารการพัฒนาชุมชนและเป็นเครื่องมือชีวิตการพัฒนา

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่มีชีวิต (dynamic and organic process) เริ่มต้นจากสภาพจริงในปัจจุบันมุ่งไปถึงจุดที่ควรจะเป็นไปได้ในอนาคต จะมีลักษณะที่มีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ ไม่สามารถกำหนดเวลาและกิจกรรมล่วงหน้าได้เชื่อว่าผู้ด้อยโอกาสมีความสามารถที่จะร่วมทำงานได้จะต้องเริ่มจากคนที่รู้สึก (feel) ต่อปัญหาหรือความต้องการของตนไปสู่การคิด (think) การกระทำ ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (transformation) ทั้งในตัวเองและชุมชนทั้งในด้านสติปัญญาจิตใจและมิติด้านกายภาพ สิ่งแวดล้อมอื่น ๆ

3. กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ประกอบไปด้วยการแสวงหาความรู้และการกระทำ จะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดตราบเท่าที่ผู้ด้อยโอกาสยังสามารถรวมกลุ่มกันได้ และยังคงคำนึงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าภูมิปัญญาของนักวิชาการ

4. การวิจัยแบบมีส่วนร่วมเกิดจากการปรับยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ผู้ได้รับการพัฒนาเป็นศูนย์กลางของการดำเนินการ ด้วยความเชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่แก้ไขปัญหาด้วยตัวเองได้ถ้าเขารู้และเข้าใจในเป้าหมายของการพัฒนาของตนเองและชุมชน การวิจัยในลักษณะนี้เป็นการจุดพลังให้ชุมชนรับรู้การเรียนรู้ที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนและในสถาบันต่าง ๆ เป็นการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน นอกจากนี้ยังเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง นักเรียนกับครู และ

ผู้ปกครองที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน แล้วนำเอากลับมาวิเคราะห์ เพื่อค้นหาศักยภาพ ปัญหา แนวทางการแก้ปัญหาด้วยการวางแผนที่วางไว้ ประเมินงานเป็นระยะเพื่อปรับเปลี่ยนแผนการ ดำเนินงานให้สามารถบรรลุเป้าหมายได้อย่างสมบูรณ์แบบและมีประสิทธิภาพ

5. เป้าหมายสุดท้ายของงานวิจัย คือ การเปลี่ยนสังคมอย่าง ถอนรากถอนโคน เพื่อพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น เพราะฉะนั้นจึงต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วม อย่างแข็งขันและเต็มที่ตลอดกระบวนการของการวิจัย ตั้งแต่การทำความเข้าใจและนิยามปัญหา ของการวิจัย การเลือกวิธีการแก้ไขปัญหา การวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ การทำกิจกรรม ที่จะ ตามมาจากผลการวิจัย และยังให้กลุ่มคนไร้อำนาจต่อรอง (powerless group) ได้เข้ามามีส่วน ร่วมในการวิจัยด้วย ทั้งนี้ เพื่อจะก่อให้เกิดจิตสำนึกและความตระหนักขึ้นในนักเรียนทำให้เกิด ความหวงแหนในทรัพยากรต่าง ๆ ของตนเองและมุ่งไปสู่การพึ่งตนเอง นักวิจัยภายนอกเป็น เพียงผู้อำนวยความสะดวกและเป็นผู้ร่วมเรียนรู้ตลอดกระบวนการวิจัยเท่านั้น

4. วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกาส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ได้พัฒนาตนเองใน การนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

4.1 เพื่อปลูกจิตสำนึกในนักเรียนเกิดความตระหนักในปัญหาของตนเองและเกิด ความตระหนักในบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของตน มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเอง และในโรงเรียนและชุมชน

4.2 เพื่อดำเนินการวิจัยโดยเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิเคราะห์อย่างเป็น วิทยาศาสตร์เพื่อช่วยในการตัดสินใจ กำหนดปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหา รวมทั้ง ดำเนินการแก้ปัญหาด้วยตนเอง โดยอาจร่วมกับองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งมีหน้าที่ รับผิดชอบในเรื่องนั้นๆ

4.3 เพื่อร่วมกับโรงเรียนและชุมชนในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และ การเมือง

4.4 เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มและการทำงานร่วมกันแก้ไข้ปัญหาและพัฒนาในส่วน ของโรงเรียนและชุมชน อีกทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

5. วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

5.1 เน้นการศึกษาโรงเรียนและชุมชน เป็นการให้ความสำคัญกับข้อมูลและความ คิดเห็นของชาวบ้าน การเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความ คิดเห็นร่วมกัน เพื่อศึกษาถึงสภาพปัญหาในโรงเรียนและชุมชนหรือความต้องการของชุมชน ซึ่ง เป็นช่วยกันวิเคราะห์สภาพปัจจุบันในชุมชน นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงทรัพยากรในชุมชนที่เอื้อต่อ การแก้ไขปัญหาและการพัฒนา

5.2 เน้นการหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของทั้งผู้ที่วิจัยและผู้ที่เป็นตัวแปรในการวิจัย โดยให้กลุ่มตัวอย่างที่ถูกวิจัยและผู้ที่ทำกรวิจัยมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาทรัพยากรท้องถิ่นที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ไขปัญหา

5.3 เน้นให้โรงเรียนและชุมชนมีส่วนร่วมในการคัดเลือกโครงการ เพื่อนำไปสู่การนำไปปฏิบัติซึ่งอาจจะต้องคำนึงถึงความน่าจะเป็นของแนวคิดที่ได้รับการนำเสนอมา รวมถึงความเหมาะสมกับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และอื่น ๆ ร่วมด้วย

5.4 เน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินงานแก้ไขปัญหาทุกขั้นตอนและความสามารถดำเนินการได้เองหลังจากสิ้นสุดการวิจัยหรือเมื่อนักวิจัยออกจากพื้นที่แล้ว

6. ระเบียบของวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นระเบียบวิธีที่ไม่ยึดติดรูปแบบอันเป็นมาตรฐานใด ๆ การรวบรวมข้อมูลสามารถทำได้หลายรูปแบบ โดยมากจะใช้วิธีเดียวกับวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีขั้นตอนมากกว่างานวิจัยเชิงคุณภาพมีการปฏิบัติการและกิจกรรมที่เพิ่มเข้ามา ตลอดจนการติดตามประเมินสถานการณ์ และการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้เกิดความเหมาะสม การรวบรวมข้อมูลตั้งแต่การเข้าไปในสนาม การสร้างความสัมพันธ์ การสังเกต การสัมภาษณ์และการวิเคราะห์ เน้นการมีส่วนร่วมของฝ่ายของประชาชนมีวิธีการทำได้หลายวิธี เช่น การตะล่อม (probe) การประชุมกลุ่ม การใช้ดีเทลล์ การประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมมนา การสำรวจ การให้คำปรึกษา การทำแผนที่ของชุมชน การสัมภาษณ์ แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม การอภิปราย การที่จะได้ข้อมูลที่ถูกต้อง โดยใช้วิธีการใดนั้น ต้องมีความกลมกลืนและขึ้นอยู่กับการตกลงร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับประชาชนในชุมชน

7. บทบาทของนักวิจัยในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นักวิจัยต้องมีบทบาท ดังนี้

7.1 ต้องตระหนักในข้อจำกัดของตนเองมีความรู้สึกว่ามีรู้นอกจากนี้ยังต้องตระหนักในระบบคุณค่าของคุณค่าของตนเองเมื่อต้องสัมพันธ์กับค่านิยมของประชาชนในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปจากตนเอง

7.2 ยอมรับการไม่รู้และพยายามเรียนรู้จากคนในชุมชนผ่านมิตรภาพ ความเข้าซึ่งกัน และกัน

7.3 หลังจากที่ได้ข้อมูลพอสมควรหรือเข้าใจปัญหาของท้องถิ่น ต้องร่วมกับชาวบ้านหาทางออกหรือการแก้ไขปัญหาซึ่งขั้นตอนนี้เป็นงานหนักและมักเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งอันเกิดจากโครงสร้างอำนาจท้องถิ่น แต่การก้าวเดินอย่างมีจังหวะปลุกกระตุ้นให้คนในโรงเรียนและชุมชน ให้ตระหนักและเปิดกว้างออกจะช่วยให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ และเห็นทางออกที่ไม่จำเป็นต้องการปะทะหรือนำไปสู่ความขัดแย้งเสมอไป นอกจากนั้นการแก้ไขปัญหาโดยคนในโรงเรียนและชุมชนมีส่วนร่วมเป็นระบบการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาไปด้วย

7.4 คนนอกที่เข้าไปเรียนรู้ในโรงเรียนและชุมชนหรือชนบทต้องเตรียมเรียนรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ ความขัดแย้งของผู้นำชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขากับอำนาจภายนอก อิทธิพลของพวกเขาต่อนโยบายและการปฏิบัติในการพัฒนาด้วย

สรุปการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผลของกระบวนการเรียนรู้จะทำให้ทุกฝ่ายที่เป็นหุ้นส่วนได้รับ (take) และได้ให้ (give) จะเห็นได้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research : PAR) เป็นกลไกสำคัญในกระบวนการพัฒนาซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันที่ต้องการ องค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการแก้ปัญหาหรือการพัฒนาในกิจกรรมต่างๆ เพื่อการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพ

จากความหมาย แนวคิดพื้นฐาน ลักษณะ ความสำคัญ กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัย จึงนำแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้ ภูมิปัญญาการทอผ้าโดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดต้นตาล (ต้นตาลประชาสฤณี) สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสระบุรี เขต 1